

Telhîs-i Mehâsinü'l-Edeb: Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Eserinin Osmanzâde Ahmed Tâib Tarafından Yeniden Yorumlanması

A Summary of Mehasinu'l-Edeb: Osmanzade Ahmed Taib's Reinterpretation of
Gelibolulu Mustafa Ali's Work

Süleyman LOKMACI
(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü, Erzurum, Türkiye

Erzurum Technical University, Faculty of
Literature, Department of History,
Erzurum, Turkey.

suleyman.lokmaci@erzurum.edu.tr

Geliş Tarihi/Received 16.09.2024
Revizyon Tarihi/Revision Date 26.09.2024
Kabul Tarihi/Accepted 27.10.2024
Yayın Tarihi/Publication Date 15.12.2024

Atıf:

Lokmacı, Süleyman. "Telhîs-i Mehâsinü'l-Edeb: Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Eserinin Osmanzâde Ahmed Tâib Tarafından Yeniden Yorumlanması". *Tarih ve Tarihçi*, 3, sy.2 (Aralık 2024): 54-75.

Cite this article:

Lokmacı, Süleyman. "A Summary of Mehasinu'l-Edeb: Osmanzade Ahmed Taib's Reinterpretation of Gelibolulu Mustafa Ali's Work". *History and Historian*, 3, issue.2 (December 2024): 54-75.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Öz

Mehâsinü'l-Âdâb, devlet adamlarına yönelik ahlaki öğütler içeren önemli bir eserdir. Gelibolulu Mustafa Âlî, bu eseri Câhiz'in *Minhâcü's-sülûk ilâ Âdâbı Sohbeti'l-mülûk* isimli eserini Türkçeye tercüme edip, Osmanlı İmparatorluğu'yla ilgili bazı eklemeler yapmak suretiyle hazırlamıştır. Mehâsinü'l-Âdâb 17. yüzyılda Osman-zâde Ahmed Tâib tarafından özetlenerek *Telhîs-i Mehâsinü'l-Edeb* olarak adlandırılmış ve dönemin önemli devlet adamlarından Damat İbrahim Paşa'ya sunulmuştur. Osman-zâde Ahmed Tâib, Telhîs'i hazırlarken Mustafa Âlî'nin edebî üslubunu ve tarihçiliğini eleştirerek, daha sade ve anlaşılır bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Ayrıca Mustafa Âlî'nin ilmiye sınıfına yönelik eleştirilerini âlimlere saygısızlık olarak gördüğünden telhîste bu eleştirilere yer vermemiştir. Telhîs-i Mehâsinü'l-Edeb'de dikkat çeken bir diğer husus ise Osman-zâde Ahmed Tâib'in dönemin sosyal ve siyasî atmosferini eleştirmekten çekinmesi ve bu konulara yer vermemesidir. Bu açıdan bakıldığında eser, Tâib'in düşünce dünyası ve edebî anlayışı hakkında önemli ipuçları sunmaktadır.

Çalışmanın amacı, Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Mehâsinü'l-Âdâb* adlı eserinin özeti olan *Telhîs-i Mehâsinü'l-Edeb* üzerinde detaylı bir inceleme yaparak, eserin ortaya çıkış sürecini ve içeriğini ortaya koymaktır. Üç bölümden oluşan çalışmamızın birinci bölümde Osman-zâde Ahmed Tâib'in hayatı ve eserleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Telhîs-i Mehâsinü'l-Edeb'e ait tespit edebildiğimiz nüshalar tanıtılmış, isimlendirilmesi ve muhtevası hakkında bilgi verilmiş, Osman-zâde Ahmed Tâib'in Mustafa Âlî'ye yönelik eleştirileri ve esere yapmış olduğu müdahaleler örneklendirilerek okuyucuya sunulmuştur. Çalışmanın üçüncü bölümü ise *Telhîs-i Mehâsinü'l-Edeb*'in günümüz Türkçesine sadeleştirilmesinden ibarettir. Sadeleştirme yapılırken Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesinde, Bağdatlı Vehbi Koleksiyonunda 1510 no ile kayıtlı bulunan nüsha esas alınmıştır. Sadeleştirme kısmında, metinde yer alan şiirler düz yazı olarak aktarılmış ve hikâyelere yer verilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Tarihçiliği, Gelibolulu Mustafa Âlî, Osman-zâde Ahmed Tâib, Mehâsinü'l-Âdâb, Telhîs-i Mehâsinü'l-Edeb.

Abstract

Mehâsinü'l-Âdâb is an important work offering moral and political advice to statesmen, written by Gelibolulu Mustafa Âlî. Mustafa Âlî prepared this work by translating al-Jahiz's *Minhâcü's-sülûk ilâ Âdâbı Sohbeti'l-mülûk* into Turkish and making some additions related to the Ottoman Empire. In the 17th century, Osmanzâde Ahmed Tâib summarized this work and named it *Telhîs-i Mehâsinü'l-Edeb*, presenting it to Damat İbrahim Pasha. While preparing the summary, Osmanzâde criticized Mustafa Âlî's literary style and historiography, opting for a simpler and more comprehensible language. Additionally, since he viewed Âlî's criticisms of the scholarly class as disrespectful, he omitted these criticisms from the summary. Another notable point in *Telhîs-i Mehâsinü'l-Edeb* is that Osmanzâde avoided criticizing the social and political atmosphere of the time, and addressing such issues. From this perspective, the work provides significant insights into Tâib's worldview and literary approach.

The aim of this study is to conduct a detailed examination of *Telhîs-i Mehâsinü'l-Edeb*, to summarize its content and to reveal the process of its creation. The first section covers the life and works of Osmanzâde Ahmed Tâib, while the second provides information on its known manuscripts, their content and the author's critics of Mustafa Âlî. The third section consists of the simplified Turkish version, based on the manuscript registered as no. 1510 in Bağdatlı Vehbi Collection at the Süleymaniye Manuscript Library. The poems in the text have been converted into prose, and stories have been excluded.

Keywords: Ottoman Historiography, Gelibolulu Mustafa Âlî, Osman-zâde Ahmed Tâib, Beauties of Etiquette, Summary of the Beauties of Etiquette.

Giriş

17. yüzyıl Osmanlı edebiyatının zengin ve çok yönlü yapısı içerisinde Osmanzâde Ahmed Tâib, hem şair, hem müderris, hem de devlet adamı kimliğiyle dikkat çeken önemli bir figürdür. Tâib'in hayatı, 17. yüzyılın son çeyreği ve 18. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi, sosyal ve kültürel atmosferi içerisinde şekillenmiştir. Bu dönem, Osmanlı'nın iç ve dış sorunlarla mücadele ettiği, aynı zamanda da kültürel ve sanatsal faaliyetlerin yoğunlaştığı bir dönemdir. Tâib, bu dönemde gerek medreselerde görev alarak gerekse devlet hizmetinde bulunarak döneminin entelektüel ve sosyal hayatına aktif olarak katılmıştır.

1. Osmanzâde Ahmed Tâib

a. Hayatı

Osmanzâde Ahmed Tâib, 1070 (1659-60) yılında İstanbul'da doğmuştur. Eğitim hayatına küçük yaşlarda başlamış ve düzenli bir medrese eğitimi almıştır. 1089 (1678) yılında Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi'den mülâzım olarak eğitimini tamamlamış ve çeşitli medreselerde görev yapmıştır.¹

Osman-zâde Ahmed Tâib'in Görevlerini Gösterir Kronolojik Cetvel	
9 Ocak 1688	Cedîde-i Osman Efendi medresesinin müderrisliğine tayin edildi.
Kasım 1694	Fazliyye Medresesi'ne hareket-i hâric derecesiyle geçti.
1695	Şam'a kethüdâ olarak gitti.
1697-1698	Amcazâde Hüseyin Paşa'nın medresesi kendisine teklif edildi, ancak vaat yerine getirilmedi.
1703	Horhor'da Feyziyye-i Cedîde adlı medreseyi inşa etti.
26 Mayıs 1706	Mustafa Ağa Medresesi'ne tayin edildi.
6 Mayıs 1708	Koca Mustafa Paşa Medresesi'ne tayin edildi.
1708	Sahn-ı Semân medreselerinden birine geçti.
1708	Edirnekapi'daki Mihrimah Sultan Medresesi'ne nakledildi.
9 Kasım 1712	Kasım Paşa Medresesi müderrisliğine getirildi.
19 Ağustos 1716	Ayasofya-i Kebîr Medresesi müderrisliğine tayin edildi.
1710	III. Ahmed için Sihatâbâd adlı eser yazdı.
1715	Evi yandı; Süleymaniye müderrisliğine ve mevleviyetle kadılık mesleğine terfi etti.
28 Mayıs 1717	Halep kadılığına yükseltildi.
1718	Halep kadılığından azledildi.
5 Ocak 1723	Mısır kadılığına tayin edildi.
25 Mayıs 1724	Mısır'da zehirlenerek öldürüldü ve Kahire'deki Hazra-i Haseneyn Türbesi'ne defnedildi.

Ahmed Tâib'in, 1710 yılında Sultan III. Ahmed'in hastalığı münasebetiyle kaleme aldığı Sihatâbâd adlı hadis şerhi ve Prut zaferi nedeniyle sunduğu kaside tanınmasında önemli rol oynamıştır. Aynı yıllarda III. Ahmed'in emriyle *Meşâriku'l-envâr* adlı tercüme yapılmış, Mora'yı geri alan Damad Ali Paşa için yazdığı kaside sayesinde ise ödüllendirilmiştir.²

Ahmed Tâib, 1715'te evinin yanmasıyla ciddi bir maddi zorluk yaşamış, bu dönemde devlet büyüklerinden yardım almıştır. 1717'de Halep kadılığına atanmış, ancak kısa süre sonra görevden alınmıştır. İstanbul'a döndüğünde, Kadıköy'ün Fenerbahçe semtinde bir köşk yaptırmış ve Demirkapı Çiftliği'ni onartmıştır. Vezir İbrahim Paşa'nın destekleriyle burada bir

¹ Abdulkadir Özcan, "Osmanzâde Ahmed Tâib", *TDV İslam Ansiklopedisi*, sy. 34, (2007): 2.

² Özcan, "Osmanzâde Ahmed Tâib", 2.

çevre edinmiş ve edebi hayatına devam etmiştir.³

5 Ocak 1723'te Mısır kadılığına atanmış, ancak kısa süre sonra bu görevden alınmıştır. Mısır'da kaldığı süre boyunca, zamanın Mısır valisinin Kayserili olduğunu öğrenince söylediği latife yüzünden 25 Mayıs 1724'te zehirlenerek öldürülmüştür. Mezarı Kahire'deki Hazra-i Haseneyn Türbesi'ndedir.⁴

b. Şahsiyeti

Tâ'ib gibi bir edebi şahsiyeti anlamak için, sadece eserlerini incelemek yetmez. Yaşadığı dönemdeki siyasi, sosyal ve kültürel atmosferi de derinlemesine analiz etmek gerekir. Zira bu faktörler, sanatçının zihnini şekillendirir ve dolayısıyla eserlerine yansır.

Tâ'ib, III. Ahmed döneminde yaşamıştır. Bu dönem, bir isyan sonucu tahta geçen ve barışçıl bir yönetim anlayışına sahip olan III. Ahmed'in saltanatıdır. Sanat ve edebiyata düşkün olan padişah, özellikle damadı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ile bu alanlara büyük önem vermiştir. İbrahim Paşa'nın da sanatçılarla yakın ilişkileri ve düzenlediği toplantılar, dönemin edebiyat hayatını canlandırmıştır. Tâ'ib de bu canlı atmosferden nasibini almış ve İbrahim Paşa'nın desteğiyle önemli bir şair olarak kabul görmüştür.⁵

Ancak, Tâ'ib'e verilen *reis-i şairân* unvanı,⁶ bazı edebiyat tarihçileri tarafından tartışmalıdır. Nihad Sâmî Banarlı gibi isimler, Tâ'ib'in bu unvanı hak etmediğini düşünmektedir. Fuad Köprülü ise Tâ'ib'i ikinci sınıf bir şair olarak değerlendirir. Bu eleştirilerin temel nedeni, Tâ'ib'in şiirlerinin daha çok nükte, hiciv ve tenkit üzerine kurulması ve derinlikten yoksun olmasıdır.⁷

Tâ'ib'in şiirlerinde, yaşadığı dönemin siyasi ve sosyal olaylarına dair önemli ipuçları bulunmaktadır. Özellikle kıtlık, pahalılık gibi konularda kaleme aldığı şiirler, dönemin halkının yaşadığı zorlukları yansıtmaktadır. Ayrıca, Tâ'ib'in şiirlerinde halk diline ait deyimler ve ifadeler sıkça yer vermesi, onun halkla iç içe bir yaşam sürdürdüğünü gösterir.⁸

Tâ'ib, sadece şiirleriyle değil, aynı zamanda mensur eserleriyle de tanınmaktadır. Bu eserlerin çoğu, başkalarının eserlerinin tercüme veya özeti niteliğindedir. Tâ'ib'in kişiliği hakkında ise farklı yorumlar bulunmaktadır. Bazı kaynaklar onu nüktedan ve zeki bir şair olarak tanımlarken, bazıları ise hırslı ve sert bir mizaca sahip olduğunu belirtmektedir.⁹

c. Eserleri

Sıhhatâbâd: III. Ahmed'in hastalanması üzerine yazılan bu eser, kırk hadis şerhinden oluşur. Hem nesir hem de nazım türünde yazılmış olup, Osmanlı dönemi kırk hadis literatürünün önemli bir örneğidir.¹⁰

Ahmedü'l-Âsâr fî Tercemeti Meşâriki'l-Envâr: Radiyyüddin es-Sâgânî'nin¹¹ *Meşârikü'l-envârî'n-nebeviyye* adlı hadis eserinin tercümesidir. III. Ahmed'in emriyle yazılan bu eser, sade bir dille hadislerin açıklamasını içerir.¹²

Divan: Mürettep bir divanı bulunmamakla birlikte, Osman-zâde'nin on iki kaside, otuz iki tarih, yetmiş yedi gazel ve başka şiirlerinin çeşitli mecmualarda yer aldığı bilinmektedir.¹³

Münşeât: İçerisinde elli civarında mektup yer alır. Arıza, takrir, teşekkürnâme gibi belgeler bulunur. Devrin süslü nesrinin güzel örnekleri arasında yer alır.¹⁴

Ahlâk-ı Ahmedî: Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin¹⁵ *Ahlâk-ı Muhsinî* eserinin tercümesidir. Ahlaki nasihatler ve dini öğütler

³ Özcan, "Osmanzâde Ahmed Tâib", 2.

⁴ Özcan, "Osmanzâde Ahmed Tâib", 3.

⁵ Gül Yılmaz Çal, *Osmanzâde Tâ'ib Ahmed'in Münşeâtı "Gevher-i Yektâ" (Transkripsiyonlu metin-inceleme ve Türkçe kelime grupları)* (Doktora tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi), 29.

⁶ Muhammed Duman, "Osmanzâde Tâ'ib Re'îs-i Şâ'irân mıydı?", *TUDED*, 62 (1), s.17-41.

⁷ Çal, *Osmanzâde Tâ'ib Ahmed'in Münşeâtı "Gevher-i Yektâ" (Transkripsiyonlu metin-inceleme ve Türkçe kelime grupları)*, 30.

⁸ Çal, *Osmanzâde Tâ'ib Ahmed'in Münşeâtı "Gevher-i Yektâ" (Transkripsiyonlu metin-inceleme ve Türkçe kelime grupları)*, 31.

⁹ Çal, *Osmanzâde Tâ'ib Ahmed'in Münşeâtı "Gevher-i Yektâ" (Transkripsiyonlu metin-inceleme ve Türkçe kelime grupları)*, 31.

¹⁰ Özcan, "Osmanzâde Ahmed Tâib", 3.

¹¹ Radiyyüddin Sâgânî (ö.1252), Arap dili ve hadis sahasında önemli bir âlim olup, eserleriyle Arap dilinin otoritelerinden biri kabul edilmiştir. Bkz. Mehmet Görmez, "Sâgânî, Radiyyüddin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, sy. 35, (2008): 487-489.

¹² Özcan, "Osmanzâde Ahmed Tâib", 3.

¹³ Özcan, "Osmanzâde Ahmed Tâib", 3.

¹⁴ Özcan, "Osmanzâde Ahmed Tâib", 3.

¹⁵ Hüseyin Vâiz-i Kâşifî (ö.1504-1505), etkili vaazları ve yazdığı eserlerle tanınan, Nakşibendî tarikatına mensup önemli bir âlim ve şairdir. Bkz. Adnan Karaismailoğlu, "Hüseyin Vâiz-i Kâşifî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, sy. 19, (1999): 16-18.

içerir.¹⁶

Hulâsâtü'l-Ahlâk: Kınalızâde Ali'nin¹⁷ *Ahlâk-ı Alâî* adlı eserin özetidir. Ahlak felsefesi üzerine nasihatler ve öğütler sunar. Sadrazam İbrâhim Paşa'nın teşvikiyle yazılmıştır.¹⁸

Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb: Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Mehâsinü'l-âdâb adlı eserinin özetidir. Devlet adamlarına dair ahlaki ve siyasi öğütler içerir.¹⁹

Risâle-i Ta'lîl-i Vebâ: Osmanlı coğrafyasında veba salgınlarının nedenlerini ve bu hastalığa karşı alınması gereken önlemleri tartışan bir eserdir. Dönemindeki tıbbi yaklaşımları yansıtan önemli bir eserdir.²⁰

Risâle-i Akrabadîn: Tıp alanında yazılmış olan bu eser, Osmanlı tıbbının önemli bir dalı olan farmakoloji üzerine odaklanır. Bitkisel ve kimyasal ilaçların tariflerini ve kullanımlarını içerir.²¹

Tuhfe-i Şâhidî Şerhi: *Tuhfe-i Şâhidî*,²² klasik Osmanlı dönemi eserlerinden biri olup, Ahmed Tâib bu eserin şerhini yapmıştır. Dil, edebiyat ve kültür tarihi açısından önemlidir.²³

Şerh-i Füsûsu'l-Hikem: İbn Arabî'nin²⁴ ünlü eseri *Füsûsu'l-Hikem* üzerine yapılmış bir şerhtir. Tasavvufi öğretiler ve felsefi derinliği içeren bu eser, Osmanlı düşünce dünyasında önemli bir yere sahiptir.²⁵

Kitâb-ı Edirne Vakası: Osman-zâde Ahmed Tâib'in, 1703 yılında meydana gelen Edirne Vakası'na tanıklık ettiğini düşündüğümüz bir eserdir. Bu eserde, Tâib, olayları sivil bir tarihçi üslubuyla kaleme almış ve sözünü esirgmeden açıkça ifade etmiştir. Mensur eserinde, Feyzullah Efendî'nin öldürülmesiyle sonuçlanan isyanı ayrıntılı şekilde anlatırken, manzum kısımda ise isyana destek veren asker, devlet adamları ve medrese mensuplarını hicivli ve alaycı bir üslupla tanıtmıştır. Yer yer argo ve küfürlü ifadelerle yer veren bu eser, olayları birinci elden anlatan önemli bir tarihi kaynak olarak kabul edilir.²⁶

2. Telhîs-i Mehâsinü'l-Edeb

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin (ö. 1600), 1595'te Kayseri sancak beyliği görevinde iken kaleme aldığı *Mehâsinü'l-Âdâb*, Câhiz'in (ö. 869) *Minhâcü's-Sülûk ilâ Adâbı Sohbeti'l-Mülûk* adlı eserine dayanılarak kaleme alınmış siyasi ve ahlaki öğreti kitabıdır. Eser, dönemin sadrazamı Damad İbrahim Paşa'ya (ö.1601) sunulmuştur. Bu eser daha sonra Osman-zâde Ahmed Tâib tarafından özetlenerek, *Telhîs-i Mehâsinü'l-Edeb* adıyla 1718'de Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'ya (ö. 1730) takdim edilmiştir.

a. Telhîs'e Ait Tespit Edilebilen El Yazması Nüshalar

Telhîs-i Mehâsinü'l-edebe ait üç el yazması nüsha tespit edilmiştir. Bu nüshalardan ilki Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesinde, Bağdatlı Vehbi Koleksiyonunda 1510 demirbaş numarası ile kayıtlı bulunan nüsha 11 varakdan oluşmaktadır ve 1^b sayfası 28 satır, 12^a sayfası 25 satır iken diğer sayfalarında 33'er satır bulunmaktadır. Nüshanın 1^a sayfasında, muhtemelen daha sonra eklenmiş olmalı, tükenmez kalemle "*Minhâcü's-sulûk ilâ Edeb Sohbetü'l-mülûk Tercümesi ki Mehâsinü'l-Edeb'in mülâhhası eser-i hâme-i Tâ'ib rahmetullahi te'âlâ*" ifadesi yazılmıştır. Nüshanın 12^a sayfasında "*Bu eser, yüksek makamların yazılı emriyle, Muhammed Emin'in kaleminden çıkmıştır. 28 Aralık 1851*" kaydı bulunmaktadır.

¹⁶ Özcan, "Osmanzâde Ahmed Tâib", 4.

¹⁷ Kınalızade Ali Efendi (ö.1572), 16. yüzyılın önemli Türk alimlerinden biri olup, Anadolu kazaskerliği yapmış, çok yönlü bir bilge ve şair olarak tanınmıştır. Bkz. Hasan Aksoy, "Kınalızâde Ali Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, sy. 25, (2022): 416-417.

¹⁸ Özcan, "Osmanzâde Ahmed Tâib", 4.

¹⁹ Özcan, "Osmanzâde Ahmed Tâib", 4.

²⁰ Özcan, "Osmanzâde Ahmed Tâib", 4.

²¹ Özcan, "Osmanzâde Ahmed Tâib", 4.

²² Tuhfe-i Şâhidî, 16. yüzyılda İbrahim Şâhidî tarafından başlangıç seviyesindeki öğrencilerin Farsça öğrenmesine yardımcı olmak amacıyla yazılmış, geniş bir kitleye hitap eden ve günümüzde de ilgi gören önemli bir sözlüktür. Bkz. Mustafa Çıpan, "İbrâhim Şâhidî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, sy. 38, (2010): 274.

²³ Özcan, "Osmanzâde Ahmed Tâib", 4.

²⁴ Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö.1240), 12. yüzyılda yaşamış, İslam dünyasının en önemli sufi düşünürlerinden biri olup, tasavvufun yanı sıra felsefe, kelam ve fıkıh gibi alanlarda da derin bilgi sahibi olan, eserleriyle İslam düşünce tarihinde önemli izler bırakmış bir alimdir. Bkz. Mahmud Erol Kılıç "İbnü'l-Arabî, Muhyiddin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, sy.20, (1999): 493-516.

²⁵ Özcan, "Osmanzâde Ahmed Tâib", 4.

²⁶ Süleyman Lokmacı ve Rukiye Özdemir, *Kitâb-ı Edirne Vak'ası (1115 Senesi Olan Eşkiyânın Hikâyetlerini Söyler)*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2021.

Telhîs'e ait tespit edebildiğimiz ikinci nüsha Ann Arbor, Michigan Üniversitesi Özel Koleksiyonlar Araştırma Merkezinde²⁷ Isl. Ms. 396 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Nüsha 42 varaktan oluşmaktadır ve 1^b sayfasında 14 satır, 42^a sayfasında 13 satır ve diğer sayfalarında 19 satır bulunmaktadır. Nüshanın 1^a sayfasında bir doğum kaydı bulunmaktadır.²⁸ Yine aynı sayfada silik olduğu için okunamadığımız bir ibare daha mevcuttur. Nüshanın 42^a sayfasında “*Ketebe Seyyid El-Hacc Mustafa İzzet, Hazret-i Halidü'l-Ensârî Camii Hatibi, Allah onu affetsin 1842/43*” kaydı bulunmaktadır.

Esere ait üçüncü nüsha İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesinde, Suna ve İnan Kırâç Vakfı Yazmalar koleksiyonunda, SR.000269_02 katalog numarası ile kayıtlıdır. Başlık kısmında “*Hülâsati Mehâsinü'l-Edeb, Osman-zâde Tâib Efendi*” ifadesi bulunmaktadır. Nüshanın 1^b sayfasında 23 satır, 43^b sayfasında 13 satır ve diğer sayfalarında 31 satır bulunmaktadır. 43^b sayfasında Farsça ibare ile “*Kismet-i Askerî Mahkemesi kâtibi Muhammed Salih tarafından istinsah edilmiştir*” kaydı bulunmaktadır. Nüshanın istinsah tarihi ise 21 Şubat 1847'dir.

b. Eserin Tesmiyesi

Gelibolulu Mustafa Âlî, eserini *Mehâsinü'l-Âdâb*²⁹ (محاسن الادب) olarak isimlendirmiştir. Osman-zâde Ahmed Tâib ise yapmış olduğu telhisin mukaddimesinde eserin adını *Mehâsinü'l-Edeb* (محاسن الادب)³⁰ olarak anmıştır. Bu iki ifade arasında çok küçük, nüans düzeyinde bir anlam farkı bulunmaktadır. Pratik olarak bakıldığında, *Mehâsinü'l-Âdâb* bir toplum içindeki güzel ahlak ve davranışların bütünü olarak düşünülebilirken, *Mehâsinü'l-Edeb* daha çok bireyin kendi içindeki güzel ahlaki özelliklere odaklanır.

c. Eserin Muhtevası

Eser, bir hükümdarın sahip olması gereken özelliklere, davranışlara ve yerine getirmesi gereken görevlere odaklanmıştır. Hükümdarın sadece siyasi bir lider değil, aynı zamanda ahlaki bir örnek olması gerektiğini vurgulamaktadır. Eserin içeriğinde hükümdarın kişisel özellikleri, sosyal hayatı, devlet işleri ve ahlaki değerleri gibi konulara yer verilmiştir. Telhis-i Mehâsinü'l-Edeb, 15 fasıldan oluşmaktadır. Aşağıdaki tabloda eserin başlıkları *Mehâsinü'l-Âdâb*'la karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

	Mehâsinü'l-Âdâb	Telhis-i Mehâsinü'l-Edeb
1. Fasil	Lâzımât-ı mülûk olan hâletler	Pâdişâhlara lâzım olan hâletler
2. Fasil	Selâtîn ve nüdemâ ile vâki' ülfetler	Nüdemâ ile olan ülfetler
3. Fasil	Pâdişâhlara müte'allik meclis-i işretler	Mülûke müte'allik işretler
4. Fasil	Mehâfil-i mülûkden avdeti müş'ir işâretler	Mecâlis-i mülûkden kıyâmı müş'ir işâretler
5. Fasil	Musâhib ve nedîm ve sâ'ir huddâm ve ehl-i sâz lâzım idüğü müzeyyenetler	Musâhib ve nüdemâ ve ehl-i sâz ü nevâ lüzûmuna müte'allik rivâyetler
6. Fasil	Zümre-i selâtîndeki ahlâk-ı hamîde ve güzîde hasletler	Pâdişâhlardaki sûtûde hasletler
7. Fasil	Kâr-fermây olanların ayb-bîn olmadığı mekârim ve sıfatlar	Kâr-fermây olan kirâmdan setr-i aybe müte'allik menkabetler
8. Fasil	Şehriyârân-ı hüme-sâyedeki uluvv-i himmetler	Pâdişâhlardaki uluvv-i himmetler
9. Fasil	Şehzâdeleri ve sâ'ir ta'allukât ve vüzerâsı ile olan mu'âmelât ve ri'âyetler	Şehzâdegân ve vüzerâyâ etdikleri mu'âmelât ü ri'âyetler
10. Fasil	Havâsdan ketm-i esrâr etdikleri hamîyetler	Ketm-i esrâra müte'allik hikmetler
11. Fasil	Hışm ü gazablarındaki sür'âtlerde ve afv-ı cerîmedeki te'enni ile hareketler	Hışm ü gazablarındaki sür'âtler
12. Fasil	İhtiyâr-ı itr u buhûr ve libâs ve hil'atler	İhtiyâr-ı itr ü buhûr ve libâs ve hil'atler

²⁷ Ann Arbor, University of Michigan, Special Collections Research Center.

²⁸ Doksan üç senesinin Şaban ayının dokuzuncu çarşamba gecesi saat sekizi on geçerken, oğlum İsmail Cabir Bey'in Fatma Fazile adlı kızı dünyaya selam vererek gelmiştir. Allah Teâlâ, Peygamberimiz'in hürmetine bu doğumu hayırlı ve bereketli kılsın.

²⁹ Gelibolulu Mustafa Âlî, “*Mehâsinü'l-Âdâb*”, Nuruosmaniye Koleksiyonu, 04224, Nuruosmaniye Kütüphanesi, 6^a. *Mehâsinü'l-Âdâb*, “Ahlakın Güzellikleri” veya “Adabın Faziletleri” şeklinde sadeleştirilebilir.

³⁰ Osman-zâde Ahmed Tâib, *Telhis-i Mehâsinü'l-Edeb*, Bağdatlı Vehbi Koleksiyonu, 1510, Süleymaniye Kütüphanesi, 1^b.

13. Fasil	Mülûk-i Acem'e mahsûs olan âdetler	Mülûk-i Acem'e mahsûs âdetler
14. Fasil	Havâkîn-i asrın rûkûbi hâlindeki âdâb-ı mukârenetler	Pâdişâhların rûkûbi hâlinde olan mukârenetler
15. Fasil	Huddâma müte'allik olan umûr-i şettâ yüzünden nasîhatler	Huddâma müte'allik nasîhatler

d. Osman-zâde Ahmed Tâib'in Mustafa Âlî'ye Yönelik Eleştirileri ve Esere Müdahaleleri

Osman-zâde Ahmed Tâib, Telhîs'i hazırlarken eserin müellifi Mustafa Âlî'nin tarihçiliğini ve üslubunu ciddi şekilde eleştirmektedir. Osmanzâde Ahmed Tâib, mukaddimede Âlî Efendi'nin edebi eserinde belagat ve üslup açısından bazı eksiklikler olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, Âlî Efendi eserin ana amacını gereksiz süslemeler, secî ve fıkralarla gölgeleyerek yazının özüne zarar vermiştir. Eserin aslında akıcı ve kalbe hoş gelen yönleri bulunsa da Âlî'nin yaşlılık veya dikkatsizlik gibi nedenlerle gereksiz detaylarla eseri uzatmış olduğunu belirtilir. Osmanzâde, gerçek bir yazarın edebi kurallara takılmaksızın, kafiye ve secîye bakmadan sözün bağlamında belâgatini gerçekleştirebilmesi gerektiğini savunur. Bu eleştirilerle, edebi sanatların aşırı kullanımı yerine içeriğin anlaşılır ve amacına uygun olmasının daha önemli olduğunu vurgulamaktadır.³¹

Mustafa Âlî, Mehâsinü'l-Âdâb'da zamanının alimlerini ciddi şekilde eleştirmiş ve ilmiye sınıfındaki yozlaşmaya dikkat çekmiştir. Âlî, âlimlerin dünya malına olan rağbetlerini ve şatafat içerisinde yaşamalarını ve şehvetlerinin peşinde koşmalarını eleştirerek bu tavırlarının âlimlik vasıflarıyla bağdaşmadığını savunmaktadır. İlmi derinlikten yoksun olmakla itham ettiği bu kişilerin, eskinin büyük âlimleriyle kıyaslanamayacağını vurgulayarak bunlara saygı göstermenin haksızlık olduğunu iddia etmiştir.³² Osman-zâde Ahmed Tâib, Mustafa Âlî'nin ilmiye sınıfına yönelik bu eleştirilerini "Değerli alimlere taş atmak ve boş işlerle uğraşmak" olarak gördüğünden Telhîs'te Âlî'nin bu eleştirilerine yer vermemiş, "Âlimlere karşı hata yapmaktan çekinmeyenlerin" Âlî'ye başvurabileceğini ifade etmiştir.³³

Gelibolulu Mustafa Âlî, Mehâsinü'l-Âdâb'da on ikinci lazime başlığı altında Sultan III. Murad döneminde rüşvetin yaygınlaşmasını ve atamalarda liyakatin gözetilmemesini eleştirmektedir. Âlî, Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde kâtiplik mesleğinin itibarını ve disiplinini vurgularken, zamanla bu meslekte yozlaşma ve yolsuzlukların arttığını belirtmektedir. İlk zamanlarda kâtiplik görevlerinin dikkatle seçilen, sadakatle hizmet eden kişilere verildiğini ve denetimlerin sıkı olduğunu anlatır. Ancak, zamanla bu dikkat ve denetimlerin kaybolduğunu, kâtiplerin dürüstlükten uzaklaştığını ve birbirlerini yolsuzluğa teşvik ettiklerini dile getirir. Mustafa Âlî, divanın bir nevi yolsuzluk merkezi haline geldiğini ifade ederek, kâtiplerin rüşvetle yüksek gelirler elde ettiklerini ve yetkililerin bu duruma müdahale etmediğini iddia etmektedir.³⁴ Âlî'nin liyakatten uzak, bilgisiz ve cahil kimselerin mehayif müfettişi veya Harameyn vakıflarının denetimi için görevlendirildiklerini ve bunların gittikleri yerlerde türlü türlü zulümlere neden olmaları üzerinde de durmuştur.³⁵ Osman-zâde Ahmed Tâib, Âlî'nin zamanının bazı devlet adamlarının uygulamalarından rahatsızlık duyarak onları eleştirdiğini ifade ederek, bu eleştirileri merak edenlerin Mehâsinü'l-Âdâb'a müracaat etmeleri gerektiğini bildirmiş ve Telhîs'te bu kısma yer vermemiştir.³⁶

Gelibolulu Mustafa Âlî, Mehâsinü'l-Âdâb'ın on birinci faslında (Hükümdarların Sükûnetlerini Korumalarının Önemi Beyanında), çevresindeki bazı kişilerin, özellikle Arap Mehmed Ağa'nın ihanetine uğrayan Şehzade Bayezid'in öfkesine hâkim olup, Arap Mehmed'in katlini tehir etmek ve onun iddiasının aksini ispat edecek tedbirler almak yerine Kuduz Ferhat' isimli adamının tahriki ile hemen o hainin boynunu vurmasını eleştirmiştir. Osman-zâde Ahmed Tâib ise Acem'e kaçan

³¹ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edebe", 1^b.

³² Gelibolulu Mustafa Âlî, "Mehâsinü'l-Âdâb", 26^a-29^b.

³³ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edebe", 3^b.

³⁴ Gelibolulu Mustafa Âlî, "Mehâsinü'l-Âdâb", 52^{a-b}.

³⁵ Gelibolulu Mustafa Âlî, "Mehâsinü'l-Âdâb", 53^a-55^a.

³⁶ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edebe", 5^b.

Şehzade Bayezid'in bu olayıyla on birinci fasılda ele alınan konunun benzerliği olmadığı için Telhîs'te yer vermediğini ifade etmiştir.³⁷

Sonuç

Bu çalışma, Osmanlı düşünce dünyasının iki önemli figürü olan Osmanzâde Ahmed Tâib ve Gelibolulu Mustafa Âlî'nin eserleri üzerinden, klasik dönem Osmanlı devlet ve toplum yapısına dair derinlemesine bir analiz sunmaktadır. Özellikle Osmanzâde Ahmed Tâib'in, Gelibolulu Mustafa Âlî'nin meşhur eseri *Mehâsinü'l-Âdâb*'a yazdığı özet olan *Telhîs-i Mehâsinü'l-Edeb*, bu incelemenin odak noktasını oluşturmaktadır.

Telhîs-i Mehâsinü'l-Edeb incelendiğinde Osmanzâde Ahmed Tâib'in sadece bir özetleme yapmadığını, aynı zamanda asıl metin üzerinde eleştirel bir duruş sergilediğini göstermektedir. Tâib, Mustafa Âlî gibi bir Osmanlı tarihçiliğine damgasını vuran bir müellifin tarihçilik anlayışını ve üslubunu küçümseyerek kendisinin Âlî'den daha yetkin bir müellif olduğunu vurgulama çabası içine girmiştir. Zaman zaman metinde yapmış olduğu kısaltmalar kendini ön plana çıkarma çabasını açıkça ortaya koymaktadır.

Eser, klasik dönem Osmanlı sosyal ve siyasi yapısı hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Bu bağlamda, *Telhîs-i Mehâsinü'l-Edeb*, sadece Osmanlı tarihi için değil, aynı zamanda evrensel yönetim ilkeleri hakkında da değerli bilgiler içeren bir kaynak niteliği taşımaktadır. Eserde çizilen ideal yönetici profili ve iyi yönetişimin temel ilkeleri, günümüz yöneticileri için bile ilham verici olabilir.

Eserin farklı yazma nüshalarının detaylı bir şekilde incelenmesi, metnin ortaya çıkış süreci, içerdiği değişiklikler ve dönemin kültürel ortamı hakkında daha kapsamlı bilgiler edinmemizi sağlayacaktır. Bu incelemeler, eserin tarihsel bağlamını daha iyi anlamamıza yardımcı olurken, metnin Osmanzâde Ahmed Tâib tarafından nasıl şekillendirildiğini de gözler önüne serecektir. Ayrıca, eserin aynı dönemde yazılmış diğer nasihatnamelerle karşılaştırılması, dönemin entelektüel dünyasına daha geniş bir perspektiften bakmamızı sağlayacaktır. Bu tür karşılaştırmalar, dönemin düşünce yapısını ve Tâib'in entelektüel çevreyle olan bağlantılarını daha net bir şekilde ortaya koyacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Aksoy, Hasan. "Kınalızâde Ali Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, sy. 25, (2022): 416-417.
- Çal, Gül Yılmaz. "Osmanzâde Tâ'ib Ahmed'in Münşeâtı "Gevher-i Yektâ" (Transkripsiyonlu metin-inceleme ve Türkçe kelime grupları)" Doktora tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2016.
- Çıpan, Mustafa. "İbrâhim Şâhidî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, sy. 38, (2010): 273-274.
- Duman, Muhammed. "Osmanzâde Tâ'ib Re'îs-i Şâ'irân mıydı?", *TUDED*, sy. 62(1), (2022): 17-41.
- Gelibolulu Mustafa Âlî. "*Mehâsinü'l-Âdâb*", Nuruosmaniye Koleksiyonu, 04224, Nuruosmaniye Kütüphanesi.
- Görmez, Mehmet. "Sâgânî, Radiyyüddin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, sy. 35, (2008): 487-489.
- Karaismailoğlu, Adnan. "Hüseyin Vâiz-i Kâşifî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, sy. 19, (1999): 16-18.

³⁷ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 10^b.

Kılıç, Mahmud Erol. (1999). "İbnü'l-Arabî, Muhyiddin", *TDV İslam Ansiklopedisi*, sy. 20, (1999): 493-516.

Lokmacı, Süleyman ve Özdemir Rukiye. *Kitâb-ı Edirne Vak'ası (1115 Senesi Olan Eşkiyânın Hikâyetlerini Söyler)*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2021.

Osman-zâde Ahmed Tâib. "*Telhîs-i Mehâsinü'l-Edeb*", Ann Arbor, Isl. Ms. 396, Michigan Üniversitesi Özel Koleksiyonlar Araştırma Merkezi.

Osman-zâde Ahmed Tâib. "*Telhîs-i Mehâsinü'l-Edeb*", Suna ve İnan Kırâç Vakfı Yazmalar koleksiyonu, SR.000269_02, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi.

Osman-zâde Ahmed Tâib. "*Telhîs-i Mehâsinü'l-Edeb*", Bağdatlı Vehbi Koleksiyonu, Koleksiyon 1510, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi.

Osman-zâde Ahmed Tâib. "*Telhîs-i Mehâsinü'l-Edeb*", Bağdatlı Vehbi Koleksiyonu, 01510, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi.

Özcan, Abdulkadir. "Osmanzâde Ahmed Tâib", *TDV İslam Ansiklopedisi*, sy. 34, (2007): 2-4.

TELHÎS-İ MEHÂSİNÜ'L-EDEB'İN SADELEŞTİRMESİ*

Mukaddime

Alemlerin Rabbine hamd ve sena olsun, peygamberlerin efendisine salat ve selam olsun, seçkin ailesi ve ashabına razılık olsun ve İslam sultanına ve Müslümanların devletine dua olsun.

Takdim olunduktan sonra ifade etmek gerekir ki, zamanının değerli bilim insanı ve *Künhü'l-ahbâr*'ın müellifi, namı herkes tarafından bilinen Âlî Bey Efendi ki her eseri insanların dillerinde ve ellerinde dolaşır, seçkin meclislerde nakledilir. Örneğin *Minhâcû's-Sülûk ilâ Edeb-i Sohbeti'l-Mülûk* adlı Arapça eseri, bazı faydalı eklerle Türkçeye tercüme etmiş ve *Mehâsinü'l-edeb* adını vermiştir. Bu eser, on beş fasıl üzerine tertip edilmiş kıymetli bir eserdir.

1. Fasıl: Hükümdarlara lazım olan hallerin beyanındadır. Bu fasıl on lâzımeden oluşmaktadır.
2. Fasıl: Hükümdarların nedimler ile bir arada oturmaları ve karşılıklı güzel ilişkiler kurmaları beyanındadır.
3. Fasıl: Hükümdarların içki meclisleri beyanındadır.
4. Fasıl: Hükümdarların meclislerinde bulunanların dağılmalarını ifade eden işaretler beyanındadır.
5. Fasıl: Sohbet arkadaşının, müzisyenlerin ve diğer hizmetçilerin gereklilikleri beyanındadır.
6. Fasıl: Hükümdarların güzel ahlak ve hoşgörülerini beyanındadır.
7. Fasıl: Hükümdarların ayıpları örtmelerinin önemini anlatan hikâyeler beyanındadır.
8. Fasıl: Hükümdarların yüce gönüllülüğü beyanındadır.
9. Fasıl: Hükümdarların, şehzadeleri ile ilişkileri beyanındadır.
10. Fasıl: Hükümdarların devlet sırlarını gizlemesi ve açığa vurmamasının önemi beyanındadır.
11. Fasıl: Hükümdarların sükûnetlerini korumalarının önemi beyanındadır.
12. Fasıl: Güzel kokular, süslü kaftanlar ve değerli giysiler beyanındadır.
13. Fasıl: Acem hükümdarlarına mahsus olan adetler beyanındadır.
14. Fasıl: Hükümdarlar ata bindiklerinde yakınında bulunanların ve hizmetkarların nasıl davranması gerektiği hakkındadır.
15. Fasıl: Hizmetçilere yönelik nasihatler beyanındadır.

Âlî Efendi edebî kurallara uymayarak, yazının ana konusunu anlamsız tekrarlar ve boş sözlerle uzattığından asıl amacını ifade etmek için metin tesisinde gerekli uyumu sağlayamamıştı. Eser müellifin amacına uygun olmayan şiirler ve süslü ifadelerin gölgesinde kalmıştı. Aslında kalbi hoşnut eden ifadeler ve sahip olduğu akıcılıkla güzel bir eserd. Âlî gibi yüce yaratılışlı bir şair belki de yaşlılık ve gaflet yüzünden gereksiz süslü ifadelerle ağırlık vererek, secî ve fıkraya özen göstererek büyük bir hata yapmıştı. Oysa gerçek yazar, kafiye ve secîye bakmadan sözün bağlamında belâgati gerçekleştirir.³⁸

Onun eserini kısaltılmış bir şekilde yazdım. Hikâyenin usulünü atlamadan, tekrarlanan ifadeleri yenileyip sade bir üslupla kitabı düzelttim ve yeniden popülerlik kazandırdım. Eseri özlü bir şekilde tanzim edilerek İslam yetimlerinin dayanağı, Osmanlı İmparatorluğu'nun adalet dağıtan veziri, Sultan III. Ahmed'in damadı Damad İbrahim Paşa'ya sundum.³⁹

Eseri, emirle bir haftada özetledim. Gecikmesinin sebebi kâtibin tembelliğidir. Efendimiz rağbet ederse bu fakir kulun mahareti ortaya çıkacaktır. Eğer hastalığım olmasaydı beyan denizinin dalgalarıyla dünyaya fasih sözlerin incilerini saçarak yeni bir eser ortaya koyabilirdim. Ancak sultanımın şefkatli doktoru olmasaydı uzun zaman önce helak olurdu. Bu lütuf karşısında ahdettim ki eğer sağlığıma kavuşursam ömrümün geri kalanını onun güzelliklerini anlatmaya ve onun için dua etmeye adayacağım.⁴⁰

Kadı sürekli dua ile meşguldür. Seher vaktinde ellerini açarak dilekte bulunur ve arşın melekleri de "âmin" derler. Başarı ve parlak bir talihle devlet kapısının daimî hizmetçisi ol. Her zaman kalp huzuru ve iç saflığıyla sadaret makamının süsü ol. Benim gibi nice yüz bin lamba olsun ki, şöhretinin mişkâtı güneşi kiskandırсын. Allah gölgeni üzerimizden eksik etmesin, dünyayı lütfunun gölgesiyle kaplasın, ömrünü ve devletini artırsın. Seni Allah'a emanet ediyorum.⁴¹

³⁸ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 1^b.

³⁹ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 1^b.

⁴⁰ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 1^b.

⁴¹ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 2^a.

Birinci Fasil: Hükümdarlara Lazım Olan Hallerin Beyanındadır

Birinci fasıl on gereklilikten oluşmaktadır.

Birinci gereklilik:

Padişahlara gerekli olan işlerin başında güzel ahlak ve beğenilen davranışlarla insanların kalplerini kazanmak, seçkinlerin ve sıradan halkın hayır dualarını almak gelir. Ayrıca İslama sıkı sıkıya bağlı kalmaları ve kanunların taviz verilmeden uygulanmasına özen göstermeleri de önemlidir.⁴²

İkinci gereklilik:

İhtiyaç anında zorluk çekilmemesi ve halkın malına haksız yere el konulmaması için iç ve dış hazinelerin yeterince doldurulması gerekir. İç hazineden kasdedilen para, mal ve savaş araç gereçleridir. Dış hazineden kasdedilen ise halktır. Halk, Allah'ın hükümdarlara emanetidir. "Hepiniz birer çobansınız ve hepiniz güttüğünüzden sorumlusunuz" hadisinin gereği olarak, halkın korunması ve gözetilmesi din ve devletin en önemli işidir. Halk, adaletin koruyucu gölgesinde huzur, güven ve rahat içerisinde olmadıkça devlet hazinesi için gelir elde edilemez. Akıllı hükümdarlar, halkı hazine olarak kabul ederler ve adaletle hükmederek onların zenginleşmelerini, refaha kavuşmalarını sağlarlar. Böylece ülkeleri bayındır olur ve kendileri de mutluluk tahtında otururlar. Mal toplamaya düşkün olup halkın durumunda habersiz olan ve hazineden kastın altın ve gümüş olduğunu zanneden hükümdarlar, her yere zulmedip, şehirleri tahrip eden zalimlerin cezalandırılması hususunda gevşek davranırlar. Bu yüzden halk perişan, ülkeleri harap ve kendileri de yoksulluk çölünde savrulurlar.⁴³

Rüşvet düzeninin son bulmasının üç alameti vardır:

Birincisi: Her işin ehline verilmesi ve liyakatsizlerin amaçlarına ulaşamamasıdır.

İkincisi: Herhangi bir sebep yokken makam sahiplerinin görevlerinden azledilmemesidir.

Üçüncüsü: Harem ehlinin devlet işlerine karışmasının önlenmesi ve idarenin tek bir elde olmasıdır.⁴⁴

Üçüncü gereklilik:

Meliklerin ve elçilerin ahvalini yoklamak için doğru sözlü, tarafsız, deneyimli ve ahlaklı casuslar kullanmak gerekir. Ayrıca, verdikleri vaazlarla devlete zarar veren, düzeni bozan kötü niyetli vaizlere fırsat verilmemelidir. Devlet meselelerinin camilerde konuşulması (camiide siyaset) fitneye sebebiyet vereceği gibi insanların inançlarında bozulmaya da neden olur. Vaizlerin görevi halkı doğruya ve güzele yönlendirmek için nasihat etmektir.⁴⁵

Dördüncü gereklilik:

Padişahların çalışkan, bilgili, temiz huylu ve saf yaratılışlı musahipler (danışman) edinmesi gerekir. Musâhibin padişahı iyiliğe yönlendirmesi ve uygunsuz davranışlardan uzaklaştırabilmesi için işinin ehli ve iyilik isteyen birisi olması gerekir. Ancak padişahların yaratılışı diğer insanlarınkine benzemez. Bu nedenle musahip düşüncesini doğru ve etkileyici bir üslupla padişaha anlatmalıdır ki padişah onun fikrini kabul etsin ve sözüne uysun.⁴⁶

Geçmişteki sultanlar yakın danışmanlarını yani musâhiblerini şairler ve bilge kimseler arasından seçerlerdi. Ancak musâhibin tarih ilmine ve nadir haberlere vakıf, fazilet sahibi, güzel huylu ve iyi ahlaklı birisi olması gerekir. Nasihatlerinin etkili olmasının şartı budur. Zamanlı zamansız ve boş konuşan kimselerin musâhib olarak seçilmeleri doğru değildir. Böyle kimseler genellikle dilleri yüzünden belaya uğramışlardır.⁴⁷

Musâhib olmanın bir diğer şartı kötü huylu olmamaktır. Çünkü kötü huylu insanlar, kin ve nefret dolu olurlar. Öncelikleri kendi amaçlarını gerçekleştirmek olduğundan başkalarının onurunu zedelemekten çekinmezler ve birçok kötülük yaparlar. Bu karkaterde olanlar genellikle ilahi gazaba maruz kalarak padişahların kılıcı ile öldürülmüşlerdir.⁴⁸

Bir diğer şart alçak tabiatlı olmamaktır. Soylu bir ruha sahip olan kimseler nasıl ki padişahı iyiye ve güzele teşvik ederlerse, alçak tabiatlı olanlar da kendi çıkarları için padişahları kötüye yönlendirirler.

⁴² Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 2^a.

⁴³ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 2^a.

⁴⁴ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 2^a.

⁴⁵ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 2^a.

⁴⁶ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 2^a.

⁴⁷ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 2^b.

⁴⁸ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 2^b.

Bir diğer şart sır saklamaktır. Çünkü musâhib, vezir-i âzam gibi padişahın sırlarına mahremdir. Eğer sırları ifşa ederse, bu durumdan dolayı uzaklaştırılması kaçınılmazdır.⁴⁹

Bir diğer şart edebe riayet etmektir. Küstahça davranarak başkalarıyla sohbet eder gibi laubali bir şekilde davranıp, kaba saba şakalar yaparak edebe aykırı hareket ederse, devlet meclislerinde kalıcı olamaz ve saygınlığını yitirir.⁵⁰

Bir diğer şart padişahın sevdiklerini dost bilip övmek, sevmediklerine ise düşman olup kötölemek ve her durumda padişahın rızasını gözetmektir. Ancak devlet büyüklerine haksız yere düşmanlık edilmişse, onları dolaylı olarak korumak ve savunmak gerekir. Padişahın ilgi ve yakınlık görülürse af dilemek, kırgınlık görülürse susmak en iyisidir. Bu şekilde musâhiblik görevini yerine getirmiş olur.⁵¹

Bir diğer şart ilmî sohbetlerde edebe uygun hareket etmektir. Padişahın tahammül edebileceği kadar konuşmak, hakikati dile getirirken incitmek ve iddiayı ispat ederken adaba riayet etmektir. Gereksiz yere lafı uzatmamak ve konuyu değiştirmek gerektiğinde değiştirmektir.⁵²

Son olarak, padişahın ismini ya da künyesini sohbet sırasında açıkça dile getirmemektir. Padişahın adını hutbe dışında anmak edepsizliktir. Bir musâhibin adı padişahın adıyla aynıysa, güzel bir ifade ile cevap vermeli ve adını açıkça zikretmemelidir. Örneğin, Halife Me'mun, Seyyid bin Enes'e adını sorduğunda, "*Seyyid sultanındır, ben İbn-i Enes'im*" demiştir. Hazret-i Abbas'a "*Siz mi büyüsunüz, Resulullah mı?*" diye sorulduğunda, "*Onlar benden büyüktür, ben sadece onlardan önce doğdum*" demiştir.⁵³

Padişaha doğrudan tebrik veya taziye etmek uygun değildir. Bu tür konuşmalar eşitler arasında yapılabilir, fakat padişaha karşı yapılması caiz değildir. Ancak, fetihler veya kederli olaylar olduğunda büyük vezirler, şeyhülislam ve diğer önemli devlet adamları padişah huzuruna kaftan giyip el öperler, ama asla konuşmazlar. Osmanlı'da bu bir edep kuralıdır. Tebrik ve taziye durumu bahar ve sonbaharda da aynıdır; her yıl Nevruz'da devlet erkânına yazlık kaftanlar, sonbaharda ise samur kürkleri verilir. Yeniçeri ağasının kürkü ise vaşaktır. Bu durumlarda dahi tebrik için konuşma yapılmaz.⁵⁴

Musâhib, padişahın huzuruna girdiğinde, padişah konuşmadan söze başlamamalıdır. Padişah özel bir konuşma yaparken, musahip konuşmamalı ve tamamen dikkatle dinlemelidir. Dinleyen dikkatsizliği, konuşanın moralini bozabilir.⁵⁵

Musâhib konuştuğu zaman hızlı konuşmamalı ki dinleyenler anlamakta zorluk çekmesinler ve konuşma sırasında ellerini oynatıp başını sallamamalıdır. Edepsiz ve çirkin sözler söylememeli ve çok konuşmaktan kaçınmalıdır. Sözü bittiğinde durmalı ve eğer padişahın ilgi görmezse başka bir konuya geçmemelidir. Padişah hakkında kötü sözler söylememeli, düşmanı bile olsa padişahın onurunu korumalı ve edepli olmalıdır. Padişahın huzurunda dört köşe oturmamalı, padişaha yakın olsa bile dikkatli olmalı ve hizmetkârlara bakmamalıdır. Padişah konuşurken dikkatini verip, tüm duyuları ile ona yönelmelidir.⁵⁶

Kitâb-ı Minhâc yazarına göre, padişahın sohbet arkadaşı olacak kimse dengeli, sağlıklı ve doğru inançlı olmalıdır. Musahip, safrası galip gelerek zaman zaman kusmak için dışarı çıkmamalı ve balgamı galip geldiğinden oluşacak ağız akıntısı ile padişahın tiksinsesine sebep olmamalıdır. Ayrıca, melankolik mizacı olmamalı, hayal hastalığına yakalanıp uzak ve karmaşık düşüncelere dalarak güzel sohbeti engellememelidir. Ancak sağlıklı mizaca sahip olanlar sohbeta layık ve uygun kişilerdir. Kitâb-ı Minhâc'ın yazarı der ki, mizacın bozukluğundan dolayı doğru yoldan sapma vardır. Sohbeta ve arkadaşlığa layık olanlar bilgi ve olgunluk sahibi, düzgün karakterli ve doğru sözlü olmalıdır. Mizacın bozukluğu, ki akıl hastalıklarının sebeplerindedir, mazeret sayılır. Nazım ve nesirden anlayan, güzel ifade ve beğenilir anlatımı olanların değeri yüksektir. Bundan başka, güzel görünüm ve temizlik, yeme içme ve giyimde incelik, misvak kullanımı ve tırnak kesimine devam etme gereklidir. Padişahın huzuruna çıktıklarında hoş kokularla elbiselerini ve ağızlarını güzel kokutmaları da gereklidir.⁵⁷

⁴⁹ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 3^a.

⁵⁰ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 3^a.

⁵¹ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 3^a.

⁵² Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 3^a.

⁵³ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 3^a.

⁵⁴ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 3^a.

⁵⁵ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 3^a.

⁵⁶ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 3^a.

⁵⁷ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 3^b.

Beşinci gereklilik:

Padişahlara lazımdır ki, âlimlere saygı gösterip, ikramda bulunsunlar ve onların geçimini sağlayacak hediyeler, maaşlar ve görevler versinler ve bu konuda harcamayı esirgemesinler. Şeriat emirlerine tam bir bağlılıkla uysunlar ve muhalefetten kaçınınsınlar. Emevi ve Abbasi halifeleri zamanında müctehid imamlarına nasıl özen gösterildiği bilinmektedir. Her ne kadar şu dönemde âlimler arasında içtihat mertebesine ulaşanlar yoksa da din ilmine saygı gösteren kimseler de saygı görmelidir.

Kitabın yazarı Âlî merhum, emirler arasında olup, değerli âlimlere taş atarak eleştiri ve kınama yapmıştır. Bu yazı boş işlerle uğraşmak kabilinden olduğu için, yazının bu kısmı uygun görülmemiştir. Âlimlere karşı sitem ve hata yapmaktan kaçınmayanlar yazara başvurabilirler.⁵⁸

Altıncı gereklilik:

Her devletin devamı, kanunlara riayet ve atalarının adetlerine uymakla mümkündür. Önceki hükümdarlar atalarının kanunlarına uymuşlar, adalet ve yönetimde o belirlenmiş yoldan gitmişlerdir. Ancak Emevi, Abbasi ve Fatımi hükümdarları arasında belirli bir kanun uygulanmamıştır. Hükümet dönemlerinde farklı hükümdarlarla karışık olduklarından, herkesin bir kurala bağlı olması mümkün olmamıştır. Fakat Osmanlı sultanları tam bir güçle ayırt edilmiş ve adalet ve takvayla şerefendirilmiştir. Padişahlar, kanunlara riayetle ünlenmiştir. Gerçekten de bu konuda çok fazla özen göstermişlerdir. Özellikle Fatih Sultan Mehmet Han merhum, kanunların detaylarını düzenleyen adaletli bir padişahı. En çok kanunlara önem verdi ve çocukları da onun yolundan gittiler.⁵⁹

Merhum Sultan Süleyman Han'ın vefatına kadar şeriat ve kanunlara gerektiği gibi riayet edilmiştir. Sultan İkinci Selim tahta çıktığında, zevk ve eğlenceye düşkün olduğu için işlerin yönetimini vezir-i azam Tavi Mehmed Paşa'nın yetkin ellerine bırakmıştır. Her ne kadar eski kanunlara riayet etse de bazen insanî zaafarla veya yakınlarının kıskırtmasıyla adalet yolundan sapmış ve bazı görevleri yabancı kişilere vermiştir. Hazine kâtiplerinin durumu ve kalem erbabının görevlerinin verilmesi önce bu şekilde bozuldu ve kendi mensuplarını öne çıkarıp, zeamet derecesinden aniden sancak beyliği vermek ve kısa sürede piyade neferlikten beylerbeyilik rütbesine ulaşmak ilk olarak onlardan başladı. Devletin temelleri bu şekilde zayıflamaya başlamıştır. Rüşvet almaya alışan kadılar, sahip oldukları makamları rüşvet karşılığında alarak kıymet ve iltifat buldular. Görevlendirildikleri yerlerdeki usulsüzlükleriyle hazineye büyük zarar verdiler. Osmanlı mülküne ve saltanatına ilk zarar böylece ortaya çıktı. Çöküşün en büyük sebebi budur.⁶⁰

Yedinci gereklilik:

Padişahların önemli görevlerinden birisi de zaman zaman divan kurmak ve halkın şikayetlerini dinlemektir.⁶¹

Sekizinci gereklilik:

Padişahlar, devlet işlerini takip etmeli ve büyük küçük herkesin durumunu ve ihtiyaçlarını bilmelidir. Düşmanları gözetlemek, sınır bölgelerindeki durumu incelemek ve buralarda görevli bulunan komutanların halinden haberdar olmalıdır. Eğer bir padişah mülkünü kaybetmekten korkarsa adalet yolunda yürümeli ve her zaman uyanık olmalıdır.⁶²

Düşmanların durumunu ve planlarını da yakından takip etmek çok önemlidir. “*Su uyur, düşman uyumaz*” atasözü meşhurdur. Akıllı hükümdarlar düşmanlarının durumunu araştırır ve önlem alırlardı. Kendi güçlerine güvenerek düşmanlarını küçümseyenler sonunda yenilgi ve kayıpla karşılaşmışlardır.⁶³

Dokuzuncu gereklilik:

Padişahlar düşmanın hilelerini engellemek için daima hazırlıklı olmalıdır. “*Harp hiledir*” hadis-i şerifi gereğince, savaşta ve barışta dikkatli olmak gerekir.⁶⁴

Onuncu gereklilik:

⁵⁸ Osman-zâde Ahmed Tâib, “Telhîs-i Mehâsinü'l-edebe”, 3^b.

⁵⁹ Osman-zâde Ahmed Tâib, “Telhîs-i Mehâsinü'l-edebe”, 3^b-4^a.

⁶⁰ Osman-zâde Ahmed Tâib, “Telhîs-i Mehâsinü'l-edebe”, 3^b-4^a.

⁶¹ Osman-zâde Ahmed Tâib, “Telhîs-i Mehâsinü'l-edebe”, 4^a.

⁶² Osman-zâde Ahmed Tâib, “Telhîs-i Mehâsinü'l-edebe”, 4^a.

⁶³ Osman-zâde Ahmed Tâib, “Telhîs-i Mehâsinü'l-edebe”, 4^a.

⁶⁴ Osman-zâde Ahmed Tâib, “Telhîs-i Mehâsinü'l-edebe”, 4^b.

Padişahlar Allah'ın kelamına kulak vermeli ve O'nu dinlemelidirler. Bir padişah hak söze kulak verirse, halkı ona meyleder.⁶⁵

On birinci gereklilik:

Dost ile düşmanı ayırt edebilmektir. Minhâc kitabında şöyle yazılmıştır: Bir padişahta şu dört özellik varsa, saltanatı uzun sürer:⁶⁶

Birincisi: Kendisi için istemediği bir şeyi halkına da layık görmemek.

İkincisi: Sonucundan korkmadığı işleri ertelememek.

Üçüncüsü: Halkının durumunu sürekli gözetlemek.

Dördüncüsü: Nefsine uymamak.

On ikinci gereklilik:

İnsanların yeteneklerini bilmek ve her göreve uygun kişileri atamaktır. "*Her işin ehli vardır*" anlamında, her alanda en iyileri seçmek gerekir. Hasır dokuyucu ile altın işlemecinin farkını bilmek önemlidir. "*Adalet, her şeyi yerine koymaktır*" anlamına gelir. "*Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*" ayeti de bunu destekler. "*Allah, emanetleri ehline vermenizi emreder*" ayeti de ehliyetli kişileri işe almanın gerekliliğine işaret eder. Devletin önemli görevleri ehil olmayanlara verilmemelidir. Kalemi düzgün ve sadık olanlar, yazı işlerinde; cesur ve dürüst olanlar ise kılıç işlerinde görevlendirilmelidir. Ancak, dört önemli makam vardır ki, her kişi bu makamlara layık değildir:

Birincisi: Vezir-i Azam.

İkincisi: Şeyhülislam ve büyük alimler.

Üçüncüsü: Baş defterdar.

Dördüncüsü: Baş kâtip.

Devletin bu dört temel taşıdır. Devletin mali ve idari işleriyle ilgili görevlerde dürüst ve yetenekli kişiler görevlendirilmelidir. Defterdar ve diğer mali görevliler, yetkin ve güvenilir olmalıdır. Devletin bürokratları da doğru yolda olup, entrika ve fesada sapmamalıdır. Kitabın yazarı, zamanının bazı devlet adamlarının uygulamalarından rahatsızlık duyarak onları eleştirmiştir. Ancak müellifin bu eleştirilerini merak edenler *Mehâsinü'l-edeb*'e müracaat etmelidirler.⁶⁷

İkinci Fasıl: Hükümdarların Nedimler ile Bir Arada Oturmaları ve Karşılıklı Güzel İlişkiler Kurmaları Beyanındadır

Kitab-ı Minhâc'da yazıldığına göre, Erdeşir-i Bâbek'den Yezdicerd şehriyâra gelinceye kadar Acem hükümdarları nüdema ile diz dize oturmazlardı. Nedimler ve müzisyenler padişahın özel meclislerine katıldıklarında araya bir perde çekilirdi. Bu perdeden sorumlu olan görevliye harem-pâs denirdi. Harem-pâs Osmanlılardaki kapı ağasına denk gelirdi. Padişahlar bir eğlence düzenlediklerinde harem-pâs dışarı çıkar ve meclise girecek kişileri yüksek sesle davet eder ve onlara padişahlık adabına uygun davranmalarını hatırlatırdı. Eğlence meclisine katılanlar perde arkasında dizilerek padişahın emirlerini beklerler ve padişahın isteğine göre müzik icra eder ve sohbeta başlardı. Perde kapanıncaya ve haremde görevli bir hizmetli izin mesajı ile dışarı çıkıncaya kadar kimse konuşmazdı.⁶⁸

Uyarı:

Hükümdarların ve saygın devlet adamlarının meclislerinde boğaz temizlemek, tükürmek, öksürmek, geçirmek, sümkürmek, el kol hareketleriyle konuşmak ve yüksek sesle konuşmak edepsizlik olarak kabul edilirdi. Acem hükümdarlarının dostları genellikle emirlerin çocukları ya da emirler, şairlerin önde gelenleri, alimlerin en büyükleri ve bilginlerin en saygınları olurdu. Osmanlı sultanları da Sultan III. Murad Han'a kadar bu üsluba dikkat ederlerdi. Ancak Sultan III. Murad, seleflerinin yolunu takip etmeyip cüceleri ve tavâşîlerden (hadım ağalar) bazılarını dost edinmişti.⁶⁹

Fâide:

⁶⁵ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 5^a.

⁶⁶ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 5^b.

⁶⁷ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 5^b.

⁶⁸ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 5^b.

⁶⁹ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 5^b.

Ağırbaşlılığı ve saygınlığı ile padişahın sohbetine katılmaya layık olan kişiye musahib; espri yeteneği olan, hareketleri ve konuşmaları ile mecliste bulunan kimseleri güldürebilen kişiye ise nedim adı verilirdi.⁷⁰

Uyarı:

Akıllı insanlar, hükümdarların meclislerinde bulunan nedimlere göz, kulak, dil, el ve ayak göstermemeleri gerektiğini söylemişlerdir. Yani, sarayın genç hizmetlilerine bakmamalı ve mecliste konuşulanları dışarıda anlatmamalıdır. O kadar ketum olmalıdır ki, sanki hiçbir şey duymamış gibi davranmalıdır ve elini uzatmamalı, padişahın izni olmadan başka bir yere gitmemelidir.⁷¹

Uyarı:

Nedimler, padişaktan para ve mal istememelidirler. Ancak geçimlerine dair bir ihtiyaçları olursa dertlerini anlatmak için padişaktan izin alarak bu hususu bildirebilirler.⁷²

Üçüncü Fasıl: Hükümdarların İçki Meclisleri Beyanındadır

Müslümanlar için şarabın bir damlasının bile haram olduğu açık bir şekilde bilinmektedir. Ancak “zararları faydalarından büyüktür”⁷³ anlamında gelen ayete göre faydaları da yok değildir. Örneğin, bedeni temizler, vücuttaki zararlı maddelerden arındırır; korkak olanları cesur, cimri olanları cömert yapar; utangaç ve çekingen olanları konuşkan ve güler yüzlü yapar. Para ile elde edilemeyecek zor işler, keyif ve eğlence anında bir dokunuşla ortaya çıkar. Sinirli insanları yumuşatır ve güzel yüzlüleri uyumlu hale getirir. Yaşlılar içerse genç, gençler içerse ruh-i revan olurlar. Ölüm derdine bir derman olsaydı, şüphesiz sâkinin meyinden olurdu.⁷⁴

Şarap başlangıçta Cemşid sayesinde ortaya çıkmış ve dünya hükümlarlarına onun bir hatırası olarak kalmıştır. Şarap içmeyen taç sahipleri olgunlaşmamış üzüm gib ham kalmışlardır. Ne savaş meydanında düşmanın kellesinden bir kadeh ve ne de eğlence meclisinde sevgilinin dudağından bir tat alamamışlardır. Geçmişteki değerli sultanların birçoğu keyif ve eğlenceye düşkünlü, ancak “az iç, ara sıra iç ve gizli iç” öğüdü uyarınca keyiflenmek ve sıkıntılarını gidermek için ara sıra kadehi ellerine alırlardı ve bağımlı olmaktan kaçınırlardı. Çünkü övgüye layık olan hükümdarlar, zamanlarını hedeflerine göre taksim etmek zorundaydılar. Farz ibadetlerini yerine getirdikten sonra vakitlerinin bir kısmını zikir ve Kur’an okumaya, bir miktarını ülke meselelerini halletmeye, kalan zamanı ise kişisel işlerine ve ruhlarının dinlenmesine harcasalar ve haftada bir iki günlerini eğlence ve keyifle geçirseler bir zararı olmayacaktır.⁷⁵

Dünyanın şerefi olan Osmanlı sultanlarından, fetihlerin ve savaşların babası Osman Gazi, ünlü alim ve bilge Edebalî'nin değerli damadı olduğundan, şaraba ilgi göstermemiştir. Onun oğlu Sultan Orhan Gazi de eğlence meclisi düzenlemeye izin vermemiştir. Ancak, saltanat zamanında, değerli gazileri savaşa teşvik etmek için düzenlenen sohbet meclislerinde, önemli komutanlara bazen dolu sunduğu olmuştur. Ünlü Gazi Hüdavendigar, Yıldırım Bayezid Han ve Çelebi Sultan Muhammed Han da bazen ayağa kalkarak gazileri cesaretlendirmek için dolu sunmuşlardır. Fatih Sultan Mehmed ve Sultan Bayezid Han, gaziler ve değerli vezirlerle bazen keyifli toplantılar yapmışlardır. Hatta Sultan Bayezid Han, Gedik Paşa'yı önceki suçları nedeniyle bir eğlence sırasında öldürmüştür. Sultan Selim Han (Yavuz), Şah İsmail ve Kansu Gavri gibi hükümdarlarla meşgul olduğundan, şaraba ilgi göstermemiş ve bazen otlar ve başka yöntemlerle mizacını dengelerdi. Sultan Süleyman Han, gençlik yıllarında, saf şaraba ve müzik dinlemeye meyletmiştir. Ancak, vezir-i azamı Makbul İbrahim Paşa, sürekli içki içerdi. Çoğu zaman divana sarhoş gelirdi ve şarkılar söyleyerek giderdi. Buna rağmen, halkın işleri düzgün bir şekilde yürütülürdü. Bu vezir, yüksek mertebede bir sadakatle hükümdara hizmet etmiş ve Osmanlı sultanlarının anılarında yer almıştır.⁷⁶

Sultan II. Selim, sürekli eğlence meclislerinde bulunur ve keyif veren içkili toplantılarda yer alırken, hiçbir zaman namazını kazaya bırakmazdı. Ne bir bozgunculuk işine karıştı ne de atalarının kanunlarına aykırı bir yola saptı. Buna rağmen, “ömrüm boyunca sadece bir kez sarhoş oldum” demiştir. Yani hiç ayık olmadım ki tekrar sarhoş olabileyim demekle, yakın

⁷⁰ Osman-zâde Ahmed Tâib, “Telhîs-i Mehâsinü'l-edebe”, 5^b-6^a.

⁷¹ Osman-zâde Ahmed Tâib, “Telhîs-i Mehâsinü'l-edebe”, 6^a.

⁷² Osman-zâde Ahmed Tâib, “Telhîs-i Mehâsinü'l-edebe”, 6^a.

⁷³ Kur'an-ı Kerim, 2/219.

⁷⁴ Osman-zâde Ahmed Tâib, “Telhîs-i Mehâsinü'l-edebe”, 7^a.

⁷⁵ Osman-zâde Ahmed Tâib, “Telhîs-i Mehâsinü'l-edebe”, 7^a.

⁷⁶ Osman-zâde Ahmed Tâib, “Telhîs-i Mehâsinü'l-edebe”, 7^{a-b}.

çevresine şaka yapmıştı. Ancak saltanatının sonlarına doğru, Halveti şeyhlerinden Şeyh Süleyman Âmedi'nin telkini ile tövbe etmişti. Başına gelen bir hastalık nedeniyle, mizacını düzeltmek için şarap içmesinin gerekli olduğunu söyleyen doktorlar "zorunluluklar haramları mubah kılar" kaidesine dayanarak Şeyhülislam Ebu's-suûd Efendi'nin fetvasını göstermişlerdi. Ancak Sultan II. Selim, "Bu bir damla hayat suyu bile olsa ağzıma almam" diyerek doktorların bu ilacını kabul etmemiş ve "Tövbe konusunda kararlıyız ve nasuh bir tövbe yapmışız" manasına uygun olarak tövbesinde sabit kalarak şarabı tamamen bırakmış ve temiz bir yaşam sürmüştür.⁷⁷

Sultan III. Murad Han, gençlik döneminde şaraba ilgi göstermediği gibi, meclislerinde bile şarap müzakeresi yaptırmadı. Bu derece uzak durmalarının sebebi, şehzadelikleri sırasında harem kethüdası olan Hekimbaşı Kurdoğlu Elkas ile şarabın baş ağrısına neden olup olmayacağını denemek için birkaç kadeh içmişler ve şiddetli bir baş ağrısına tutulunca şaraptan nefret ederek içmeyi bırakmışlar, hatta şaşkınlıkla "Babam Sultan Selim bu belaya nasıl tahammül eder?" diye üzölmüşlerdi.

Sultan III. Mehmed Han da babasının izinden giderek ömrü boyunca şaraba ve eğlenceye meyletmemiştir. 1000 tarihinde Acem şahı Abbas Hudabende haşhaş suyu içiyordu. Kırım hanı Gazi Giray bal suyu kullanırdı ki bu içkinin etkisi ve sebep olduğu baş ağrısı şaraptan daha fazlaydı. Hindistan padişahı Celaledin Ekber'in alkollü içkilerle meşgul olduğu duyulmamıştı, ancak saz ve sözle coşup heyecanlanması meşhurdu. Hindistan'ın güvenilir seyyahlarından nakledilmiştir ki, o memlekette bazı meyveler bulunmuş ki, etkisi şaraptan daha güçlüymüş. Bu durumun sebebi ise ağaçları sabah akşam gül suyu ile sulamalarıymış. Hindistan'ın suyu ve havası nedeniyle, genellikle hükümdarlar afyon ve bazı uyuşturucu macunlar kullanırlarmış. "İnsanlar hükümdarlarının dini üzeredir" sözünce, memleket halkı da tiryaki olup, şarap keyfinden mahrum kalmışlardır.⁷⁸

Tezvil:

Bu da bilinsin ki, soylu sultanlarla kimse aynı sofrada oturup yemek yiyemez. Hatta sultanların şehzadelerle oturması bile caiz değildir. Her ne kadar eski hükümdarlar zamanında bu durum vuku bulmuşsa da Fatih Sultan Mehmed Han döneminden itibaren tamamen yasaklanmıştır. Nihayetinde, sultanlar yemeklerini yedikten sonra kalan yemekler, özel dostlarına ve bazen şehzadelere gönderilirdi. Padişahlar yemeklerini altın tabaklardan ve altın tepsilerden yerlerdi ve yemek çeşitleri sayısı yirmi dört, bazı rivayetlere göre otuz idi. Bu sayıda başka bir sofrada da gümüş tabaklarda hazırlanır ancak padişahların huzuruna götürölmezdi. Padişah yemeğini Enderun'da yemişse artan yemekler şehzadelerin annelerine gönderilir, gümüş tabaklar ise Harem'de dağıtılırdı. Padişah yemeğini Harem'de yemişse artan yemekler Harem'e dağıtılır, gümüş tabaklardaki yemekler ise şehzadelerin annelerine gönderilirdi. Sultan III. Murad Han'ın pek çok evladı vardı. Çoğu üç-dört yaşındaydı. Her gün otuz kadar büyük tepsi, her birinde dört tas şekerli hoşafıla Harem'e giderdi. Her birine ayrı ayrı sofralar hazırlanmıştı. Cihan saltanatının zirvesine Osmanlı hanedanı ulaşmıştır. Nerede olur başka başka sofralarla ağrılanan yirmi otuz çocuk. Daha önceki sultanlar bile böyle bir düzeni ve töreyi görmemişlerdir.⁷⁹

Dördüncü Fasıl: Hükümdar Meclislerinde Bulunanların Dağılımlarını İfade Eden İşaretler Beyanındadır

Kitâb-ı Minhâc'da ifade edildiğine göre eski sultanlar, ciddi bir duruş değişikliği gösterdiklerinde, mesela eline yelpaze aldığıında, esnemeye başlayıp gerindiğiklerinde veya yanlarına yaslandıklarında toplantının sona erdiği anlamına gelirdi. Bununla birlikte her hükümdarın kendine özgü bir tavrı vardı. Örneğin, Erdeşir-i Bâbek gerindiğinde, Güştâsb gözlerini süzdüğünde, Behrâm-ı Gûr ellerini yüzüne sürdüğünde mecliste bulunan herkes kalkar, kendi yerine giderdi.⁸⁰

Osmanlı Hanedanı'nın yüce hükümdarları, doğrudan işaret vermek yerine kapı ağasına emir verir, mecliste bulunanları doğrudan muhatap almazlardı. Hatta divan günlerinde defterdarlara soru sormak istediklerinde vezir-i a'zama hitap ederler, onlar da defterdara sorarlardı. Ancak mecliste önemli bir konuk olduğunda doğrudan o konuğa hitap ettikleri de olurdu.⁸¹

Hikâye-i Garibe

1001 tarihinde Acem şahı Gilan'ı fethetmeye karar verdi ve Gilan valisi Ahmet Han, padişah Sultan Murad Han'ın huzuruna gelerek bağlılığını göstermek istedi. Devlet erkânı, Ahmed Han'ı karşılamak için hazırlandı, onun için yüksek bir

⁷⁷ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edebe", 7^b.

⁷⁸ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edebe", 7^b.

⁷⁹ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edebe", 7^b-8^a.

⁸⁰ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edebe", 8^a.

⁸¹ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edebe", 8^a.

saray inşa edildi ve misafirperverlik hususunda hiçbir detay atlanmadı. Ahmed Han, Sultan Murad'ın huzuruna çıktığında padişah ona gereken ilgiyi ve muhabbeti göstermedi. Bu yüzden hayret ve endişe içinde kalan Ahmed Han, gece boyunca ağladı. Padişahın bu tavrı, yani haddinden ziyade gurur ve kibirle muamelesi hiç uygun bir davranış değildi. Esasında Sultan Murad'ın Ahmed Han'a gösterdiği bu soğukluk onun iyi niyetli ve bilgili bir musahibinin olmamasından kaynaklanmıştı. Sultan Süleyman Han ise Van'ı fethettiği zaman, kendisi ile aynı konumda olmayan Kırım hanını alçak gönüllülükle ve nezaketle karşılamış, ona "Han kardeş" diye hitap ederek gönüllerini almıştı. Eğer Sultan Murad'ın da kadirşinas bir musahibi olsaydı böylesine uygunsuz bir hareket ile öyle soylu bir konuk tahkir edilmezdi.⁸²

Beşinci Fasil: Musahiblerin, Nedimlerin, Müzisyenlerin ve Diğer Hizmetçilerin Gereklilikleri Beyanındadır

Akıl sahibi padişahlar, devleti bir çadıra benzetmişlerdir. Bu çadırın direği veziriazam, ipleri beylerbeyiler, kazıkları ise kanun hükümlerini uygulayan hâkimlerdir. Devletin şemsiyesi bunlarla ayakta durur. Görünüşte kazıklar iplerden aşağıda dursa da esasında çadırın ayakta sağlam bir şekilde durması ancak kazıklar sayesinde olur. İpler ise sadece bağlantı aracıdır. Eğer bu benzetmeyi saraya uyarlırsak çadır padişahın namusu, direk kapı ağası, ipler musahipler, bel ipleri hanende ve sazandeler, kazıklar ise diğer hizmetkârlardır. Bunlardan birisi eksik olursa çadırın ayakta kalması zorlaşır.⁸³

Padişahların büyük ve küçük ordulara ihtiyaçları malumdur. Veziriazamlar devlet işleri ve ülkenin düzeni için gereklidir. Yazışmalar için de hizmetliler gerekir. Çünkü kılıç ve kalem ikiz olsa da kalemin üstünlüğü kabul edilmiştir. Farzedelim ki yüz bin asker var ama içlerinde okur yazar yoksa ihtiyaç anında bu askerlerin kılıçları kalemin yerini tutmaz. Mektupla çözülecek işler, kılıçla çözülemez. Özellikle maliye ve hazine ile ilgili işlerde kalem sahiplerine ihtiyaç olduğu açıktır. Aynı şekilde, kanunları uygulamak için adil kadılar, fetva vermek ve ulemanın işlerini düzenlemek için şeyhülislam, vaaz ve hadis nakli için kâmil şeyhler ve faziletli alimlere ihtiyaç vardır. Ayrıca savaş sırasında düşmanı yenmek ve barış sırasında fitnenin önüne geçebilmek için vezirler ve emirler gereklidir.⁸⁴

Askerlerin yani yaya ve süvari birliklerinin cihat ve gaza için gerekli olması gibi musahipler de eğlence meclislerinde sohbetler, hikâyeler ve latifeler anlatmak için gereklidirler. Eğlence ve içki zamanlarında zihni canlandırmak; gamı ve tasayı dağıtmak için nedimler, mudhikler, çalgıcılar ve şarkıcılar gereklidir. Hizmetkarlar, seyisler ve deve bakıcıları gibi hizmetliler de kendilerine özgü hizmetleri için gereklidir. Bunların katkısı özellikle sefer zamanlarında çok önemlidir. Kısacası padişahlar orduya, her türden sanat erbabına muhtaçtır. Bunların tümü ise halka muhtaçtır. Hekimlerin ve hastaların bitkilere ihtiyaç duyması gibi çiçeklerin, meyvelerin, tahılların, sebzelerin elde edilmesi halkın emeğine ve çalışmasına muhtaçtır. "Sizi boşuna yaratmadık"⁸⁵ ayeti de bunun delilidir. Yüce Allah, her ne yaratmışsa bir faydası vardır. Kimi hastalıklara ilaç, kimi toprağın üzerinde yaşayanlara gıdadır. Herşey O'nun hikmetiyle ortaya çıkar. Rabbimizin şanı pek yücedir. Gökyüzünün düzeni, yeryüzünün düzenine benzemez. Yıldızların düzeni bize insanların kaderini anlama yolunu öğretmiştir.⁸⁶

Hükümdarların yönetimi, gök cisimlerine benzemektedir. Güneş, şevketli padişahı, Ay veziri, Mars kılıç erbabının büyüklerini, Jüpiter adaletli hâkimi, Merkür divan kâtibini ve yazı işlerinden sorumlu memurları, Venüs eğlence meclisindeki müzisyeni, Satürn ise güçlü ve etkili hizmetkârı temsil eder. Müellifin bu konuda yapmış olduğu uzun açıklamanın özü budur.⁸⁷

Altıncı Fasil: Hükümdarların Güzel Ahlak ve Hoşgörülerini Beyanındadır

Padişahların hükümet işlerini yürütürken sergiledikleri haller, dost meclislerinde ve yalnız kaldıklarında sergiledikleri hallerden farklıdır. Aynı şekilde gezinti ve eğlence için ata bindikleri halleri ile av sırasındaki halleri de birbirine benzemez. Bu incelikleri gözetmek için akıl ve anlayış sahibi bir nedim gerekir.⁸⁸

⁸² Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 8^a.

⁸³ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 8^a.

⁸⁴ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 8^b.

⁸⁵ Kur'an-ı Kerim, Mü'minün Suresi 115. Ayetine atıf yapılmıştır. "Sizi sırf boş yere yarattığımızı ve sizin artık huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?"

⁸⁶ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 8^b.

⁸⁷ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 8^b.

⁸⁸ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 8^b.

Padişahlar bağışlayıcı ve hataları örtücü olmalıdır, nedimlerin bilmeden yaptıkları tataları ve kusurları görmezden gelmelidirler. Özellikle eğlence meclislerinde, şahlık ve fakirlik arasında fark gözetilmez. Bu nedenle bazen edebe aykırı davranışlar hoş görülür. Ancak bir kimse sarhoşluk mertebesine varmadan önce padişaha bir saygısızlık yaparsa onun cezalandırılması gerekir. Eğlence sırasında musahiplerden birisi fazla sarhoş olup edepsizlik ve saygısızlık ederse artık ona içki vermemek, isterse bile menetmek gerekir. Çünkü aşırı sarhoşlukla edepsizliğe cesaret etmesinin önüne geçilmelidir.⁸⁹

Yedinci Fasıl: Hükümdarların Ayıpları Örtmelerinin Önemi Beyanındadır

Hükümdarların yüce himmetlerinin bir kısmı da suçları affetmeleri ve insanların hatalarını açığa vurmamalarıdır. Ancak bu sadece hükümdarlara mahsus bir durum olmamakla birlikte onların meclislerinde bulunmaları için de gereklidir. Sırların gizlenmesi ve devlet işlerinin bozulmasına neden olmayacak şeylere göz yumulması da aynı şekilde bir lütuftur. Ancak düzeni sağlayan işlerde gaflette bulunulması ve cehaletle hareket edilmesi yanlıştır.⁹⁰

Sekizinci Fasıl: Hükümdarların Yüce Himmetli Olmaları Beyanındadır

Yüce himmet sahibi olmak, güzel ahlaktır. Hükümdarların iyilikle hatırlanmalarının bir vesilesidir. “Yüce himmetli olmak imandandır” sözü bu duruma delildir. İnsanın değeri himmetine göre ölçüldüğü için büyük hedeflere ve geniş bakış açısına sahip olması gerekir. Büyük hedefleri olmayanlar ve dar görüşlü olanlar ne insanların kalbini kazanabilirler ne de mutluluğa giden yola ulaşabilirler.⁹¹

Devletin ve saltanatın temeli ve ana unsuru yüce himmet ve cömertliktir. Ancak bunların şartı ve dereceleri vardır. Cömertlik ve yardım severlik akrabalar, mensub olanlar, hizmetkârlar ve yakınlarla sınırlı olmamalı, yapılan iyilikler herkesin kabiliyetine ve liyakatine göre yapılmalıdır. Mesela güzel şiirler yazan bir şairle bir şarkıcı aynı tutulamaz. Eğer şarkıcıya şairden daha çok bağış yapılırsa bu yanlış olur. Yüce hükümdarların ve büyük devlet adamlarının yetenek ve liyakat sahibi olan iyi ahlaklı kimselere onlar talepte bulunmadan iyilik yapmaları esastır.⁹²

Eski İran hükümdarları cömertlikle ünlüdürler. Onların kapılarına gelenler hallerini arz etmeden iyilik görürlerdi. Emevi ve Abbasi hükümdarları da yüce himmet, şan ve cömertlikleriyle tanınırlardı. Harun Reşid’in vezirleri olan Bermekiler de böyleydiler. Bu sayede isimleri kıyamete kadar halkın dilinde hayırla anılacaktır. Hasan bin Ziyad’a göre cömert kişi kendisine bağlı olanların başka kimseye muhtaç olmadığı kimsedir.⁹³

Akıl sahiplerine göre Osmanlı sultanlarının cömertlik ve ihsanları kendilerinden önceki hanedanlar gibi değildir. Merhum Sultan III. Murad, sazende, hanende ve masharalara ilgi gösterirdi. Meclisindekilere haftada iki kere beşer altın ihsan eder, ancak maaş ve timar vermez, rica etseler incinirdi. İhtiyacını söylemeyen kimselere yardımda bulunması karakterine aykırıydı. Bu konuda küstahlık edenleri derhal uzaklaştırırdı.⁹⁴

Merhum Sultan Süleyman, Osmanlı hanedanının cömertliği ile meşhur padişahlarından. Şehzadesi Sultan Selim’in damadı olan Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa’ya on bin altın ihsan ettiği bilinmektedir. Ancak bundan fazla cömertliği duyulmamıştır. Sultan III. Mehmed’in gözünde dirhem ve dinar değersizdi. Manisa’ya müjde götürülen bostancıbaşı Ferhad Ağa’ya on bin altın ve çeşitli hediyeler vermiş, tahta çıktıktan bir süre sonra da elli bin altın ihsan etmişti. Onun bu hareketi atalarından görülmüş şey değildi. Ancak onun bu ihsanı tahta çıkma müjdesinin karşılığı olarak yapıldığından cömertlik olarak sayılmaz. Çünkü cömertlik ve iyilik karşılık beklenmeden yapılan ihsanlardır.⁹⁵

Padişahlar, hilat vermeyi bir gelenek ve yüce himmetin gereği olarak görürler. Hilat sadece ikram için verilirse tenhada giydirilmesi veya kişinin evine gönderilmesi daha uygun olur. Ancak ülkenin yapısını sağlamlaştırmak ve devletin işleyişini güçlendirmek için rütbe verme ve atama yapılacaksa hilatın devletin ileri gelenleri huzurunda divan-ı hümayunda giydirilmesi gerekir. Bu gelenek, vezirler, elçiler ve diğer devlet görevlileri arasında yaygındır.⁹⁶

⁸⁹ Osman-zâde Ahmed Tâib, “Telhîs-i Mehâsinü’l-edeb”, 8^b.

⁹⁰ Osman-zâde Ahmed Tâib, “Telhîs-i Mehâsinü’l-edeb”, 8^b.

⁹¹ Osman-zâde Ahmed Tâib, “Telhîs-i Mehâsinü’l-edeb”, 9^a.

⁹² Osman-zâde Ahmed Tâib, “Telhîs-i Mehâsinü’l-edeb”, 9^a.

⁹³ Osman-zâde Ahmed Tâib, “Telhîs-i Mehâsinü’l-edeb”, 9^a.

⁹⁴ Osman-zâde Ahmed Tâib, “Telhîs-i Mehâsinü’l-edeb”, 9^a.

⁹⁵ Osman-zâde Ahmed Tâib, “Telhîs-i Mehâsinü’l-edeb”, 9^a.

⁹⁶ Osman-zâde Ahmed Tâib, “Telhîs-i Mehâsinü’l-edeb”, 9^a.

Dokuzuncu Fası: Hükümdarların, Şehzadeleri ile İlişkileri Beyanındadır

Kitâb-ı Minhâc'da belirtilmiştir ki, padişahlar için uygun olan, akrabaları ve evlatları ile halka yapılan yardımları adalet terazisinde eşit tutmaktır. Şehzadeler de kendilerine uygun olan kulluk makamında tam bir edeple ve vakar içinde durmalı ve padişahın rızasına aykırı bir duruma cesaret etmemelidir.⁹⁷

Rivayet edilir ki, Osmanlı sultanlarından biri, özel odasında öğle uykusundayken, şehzadelerinden birisi kurallara aykırı olarak huzuruna girdi. Padişah henüz uyanmıştı. Şehzadeyi görünce "Ne haber" diyip ona öfkeyle bakınca, şehzade hatasını anlayıp büyük bir utanç ve özürle geri çekildi. Ancak şehzadenin bu davranışı şüpheyle karşılandı ve onun suçlanmasına yol açtı. Yapılan tahkikat neticesinde şehzadenin suçsuz olduğu anlaşıldıysa da harem halkı teftiş edilmiş, nöbetçiler görevden alındıkları gibi cezalandırılmışlardır. Şehzade ise derhal sancağına gönderilmiştir.⁹⁸

Osmanlı kanunlarına göre, şehzadeler ergenlik çağına geldiklerinde, sünnet düğünleri büyük bir sevinç ve görkemle düzenlenir, kendilerine birer sancak ve her birine otuz yük akça tahsis edildikten başka her yıl otuz bin altın cep harçlığı verilir. Bunun dışında yazlık, kışlık ve bayramlık kıyafetler ve hediyelerle ödüllendirilirler. Ergenlikten sonra sarayda kalmaları uygun görülmeyp sancaklarına gönderilirler. Osmanlı adetlerine göre askeri birliklerden bin kadar adam tayin edilir. Zamanla kendileri de sancaklarının durumuna göre adam temin ederler. Ancak aşırısı kötü niyet olarak değerlendirilir. Sancaklarındaki kadılar ve çevrelerindeki emirler ve yüksek rütbelilere, adaletsizlikleri gidermek için mühürlü emirler ve mübaşirler gönderirler. Dört beş yük akça maaşla bir Paşa ve bir yük akça maaşla bir defterdar tayin edilir, haftada bir divan kurarlar, sorunları iletirler, gerekli olan işleri bildirirler. Ancak ciddi anlamda zeamet ve timar ve görev dağıtımına karışmazlar. En nihayetinde istedikleri görevlendirmeleri tavsiye ederler, onların bu talepleri de padişah tarafından genellikle kabul edilir.⁹⁹

Merhum Sultan Süleyman Han'ın saltanatının uzun sürmesiyle, şehzadeleri Sultan Selim ve Bayezid sancaklarında otuz yıl kadar kalmışlar ve ihtiyarlamaları yüzünden sakallarında aklar belirmişti. Sultan Selim Han'ın tahta geçme arzusu olmayıp, keyif ve eğlenceyle meşguldü. Ancak kardeşi Sultan Bayezid bazı ayak takımından kişilerle dost olup, Amasya'dan otuz bin kişilik bir ordu ile kardeşi Sultan Selim'in üzerine Konya'ya yürüdü. İki taraf arasında savaş çıkınca Sultan Selim'e yardım gönderildi. Tarihlerde yazıldığı ve dillere destan olduğu üzere Bayezid Han yenilip İran'a kaçtıktan sonra Sultan Selim'e tam yetki verilerek timar ve zeametler, dirlikler ve beylerbeylikler tayin etmesine izin verildi. Hatta tayin edilen timar ve zeametlerin fermanları geldiğinde "*Oğlum Selim'in uzun ömürlü ve iki dünyada da başarılı olması için bu tayin uygun görüldü*" şeklinde belirtilirdi. Tahta çıkıncaya kadar sekiz yıl boyunca tam bir bağımsızlık ve yetkiyle şehzadelik döneminde padişah gibi davrandı. Daha önce bir şehzadeye bu yetki verilmemişti. Padişahın Sultan Selim'e bu denli sevgi göstermesi ve yetki vermesi, onun padişahın rızasını kazanmış olmasındandı. Çünkü şehzadeler için daima padişahın rızasını kazanmak, dostuna dost, düşmanına düşman olmak gereklidir.¹⁰⁰

Onuncu Fası: Hükümdarların Devlet Sırlarını Gizlemesi ve Açığa Vurmamasının Önemi Beyanındadır

Hükümdarlar, devlet ve saltanatın sırlarını bir ölçüde gizlemeli ve saklamalıdır ki, evlatları, hizmetkârları ve dostları bu sırlara vakıf olmasın. Hatta kendileri bile bu sırları unutup bir köşeye atmalıdır. "*İyi insanların kalpleri, sırların saklandığı yerlerdir*" ifadesi, sırları saklama konusunda en yüksek derecede dikkat ve özen göstermeye işaret eder. Çünkü "*Her sır, iki kişiyi aştığında yayılır*" sözüne göre, bir sır başkasına aktarıldığında mutlaka yayılacaktır. Hatta Arapça bir mısranın anlamında, "*iki kişiden*" kasıt "*iki dudaktır*" denilmiştir. Yani, ağızdan çıkması bile yayılmasına sebep olur demektir.¹⁰¹

Akıllı sahipleri sırrını saklamaya muktedir olmayıp, güvendiği birine aktaran ve bu kişiye de sırrı saklamasını tavsiye eden bir insanın aklının eksik olduğu konusunda hemfikirdirler. Sırrını açığa çıkararak birçok kişi sırrını ifşa etmiştir. Sırların açığa çıkmasıyla birçok devlet yıkılmış ve birçok saltanat sona ermiştir. "*Ser vermek olur, sırrı ayan etmek olmaz*" mısrası bu anlama gelir. Müellifin ifadesine göre, Arapça mısra hükümdarlara, Türkçe mısra ise devletin ileri gelenlerine hitap eder. Merhum Sultan III. Murad, sırların açığa çıkarılmasına meyilli biriydi. Vezirlerden ya da iş bilen dostlarından biri gizli

⁹⁷ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 9^{a-b}.

⁹⁸ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 9^b.

⁹⁹ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 9^b.

¹⁰⁰ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 9^b.

¹⁰¹ Osman-zâde Ahmed Tâib, "Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb", 9^{b-10^a}.

tutulması gereken bir hayırlı sözü söylediğinde, derhal bunu vezir-i azama bildirirdi. Bu sebeple vezir-i azam Sinan Paşa ile Ferhad Paşa arasında büyük bir düşmanlık ortaya çıktı. İkisi de inatçılıkları ve kindarlıklarıyla meşhurdur. Neticede birbirlerinin canına kastettiler. Sinan Paşa, şansının yardımı ve mal varlığı ile çeşitli hilelerle Ferhad Paşa'yı kılıçla öldürdü ve onu toprak altına gömdü. Ancak kendisi de çok geçmeden kör bir çukurda yılan ve akreplere yem oldu. Fakat bu düşmanlık ve çekişme yüzünden Erdel, Eflak ve Boğdan vilayetleri elden çıktı ve İslam dünyasının mamur ülkeleri büyük bir kargaşaya sürüklendi. Bu olayların ayrıntıları tarih kitaplarında yazılmıştır.¹⁰²

Bu denli fitne ve kargaşa, Sultan III. Murad'ın sırları açığa çıkarmasından kaynaklandı. Ancak Sultan III. Mehmed'in uğurlu gelişi her şeyi düzeltti. Sultan Murad Han vefat edince muhterem oğulları Sultan III. Mehmed Han tahta cülus etti. Veziriazamları ve saygıdeğer damatları İbrahim Paşa'nın iyi yönetimi ve doğru karar alma yeteneği sayesinde alem güvenlik ve huzura kavuştu, Devlet-i Aliyye huzur buldu. Onların harabe ettiğini o övülmüş kişi tamire başladı. Allah ona kararlılık versin. O iki uğursuzun (Ferhad Paşa ve Sinan Paşa) ağıttıklarını cömertliği ile güldürmektedir.¹⁰³

On Birinci Fasıl: Hükümdarların Sükûnetlerini Korumalarının Önemi Beyanındadır

Padişahların gazap etmede acele etmeleri ve özellikle idam cezasında sabırsız davranarak karar vermeleri uygun değildir. Çünkü onların fermanlarına itaat edilir ve hükümleri etkilidir. Bu gibi durumlarda acele etmezlerse sıkıntı olmaz. Ancak aceleyle aldıkları kararlar sonradan pişman olmalarına ve üzülmelerine neden olabilir. Geçmişteki bilge hükümdarlar, öfkelerini dindirmek için hapis ve zindan cezasını tercih etmişlerdir. “*Acele etmeden iş görmek Rahman'dandır*” mefhumunu alışkanlık haline getirip adalet ve insaf yoluna gitmişlerdir.¹⁰⁴

Aniden öfkelenmek padişahlık ahlakındandır; ancak hemen ardından affetmek ve razı olmak diğer insanlar için uygun olabilir ama hükümdarlar için uygun değildir. Kararsızlık ve tutarsızlık padişahlar için bir eksikliktir.¹⁰⁵

Padişahlara uygun olan durumlardan biri de devlet erkânından birinin hızla idam edilmesi gerektiğinde, bu idamın devlete veya saltanatın onuruna zarar verme ihtimali varsa, geciktirerek ve uygun bir şekilde yapmaktır.¹⁰⁶

Müellif, Acem'e kaçan Şahzade Bayezid'in de öldürülmesi konusunu bu hikâyelere benzetmek suretiyle anlatmış. Ancak bu hususta bir benzerliği olmadığından gereksiz yere yazıya dökülmedi.¹⁰⁷

On İkinci Fasıl: Güzel Kokular, Süslü Kaftanlar ve Değerli Giysiler Beyanındadır

Her padişahın döneminde, insanların en üst tabakası olduklarına dair “*Sultan, yeryüzünde Allah'ın gölgesidir*” ifadesi kesin bir kanıttır. Padişahların elbiseleri, kokuları, tacı ve sarıkları başkalarından farklı ve ihtişamlı olmalıdır ki şevket ve ihtişamlı halk arasında üstünlüklerini gösterebilsin. Bu hususa dikkat düzenin devamı için gereklidir. Padişahlar yalnız başlarına dolaşsalar bile, yüzlerinden yayılan saltanat ışığını görenler, onların padişah olduklarını hemen anlarlar.

Kitâb-ı Minhâc'da belirtilmiştir ki padişahlar koku ve tütsü kullanırken, yanındakiler dış temizleme çubuğu ile yetinmelidir ki padişaha tam olarak benzemesinler ve güzel kokulardan mahrum kalmassınlar. Ancak bu çok geçerli bir düşünce değildir, çünkü koku ve tütsü kullanmak sünnettir. Elbiselerin kokulandırılması eski bir adettir. Hükümdarlara benzemeye çalışmanın sebebinin ne olduğu müellife sorulmalıdır. Ancak elbise ve sarıkta farklılık bulunması zorunludur. Hükümdarlara özgü taç ve süsler, başkaları için uygun değildir. Rivayete göre Abbasilerden İbrahim bin Mehdi, bir gece Ali bin Davud'un huzuruna gösterişli elbiselerle geldi. Ali bin Davud onu azarladı ve “*Bu elbise sadece hükümdarlara mahsustur, sana uygun değildir*” diyerek onu bir daha huzuruna almadı.

Ancak bu kural Osmanlı Devleti'nde geçerli değildir. Hükümdarlara ve vezirlere layık olan gösterişli elbiseleri halk da giyer. Kimse bunu engellemez veya ayıplamaz. Yazar, bunu uygun görüp açıklamalar yapmıştır. Ancak sultanların bu tür küçük işlere önem vermesi gerekmez, çünkü bu devlette asıl önemli olan şahsiyet ve makamdır. İnsanlar, mevkilerine göre farklıdır. Örneğin, altın zincir sadece padişahın atına mahsustur. Başkaları atlarına bunu takamaz, ancak birkaç kişi gümüş zincirle atlarını süsleyebilir. Bu, elbiseler için de geçerlidir. Osmanlı Devleti'nin diğer devletlere üstünlüğü de ihtişamıyladır.

¹⁰² Osman-zâde Ahmed Tâib, “Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb”, 10^a.

¹⁰³ Osman-zâde Ahmed Tâib, “Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb”, 10^a.

¹⁰⁴ Osman-zâde Ahmed Tâib, “Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb”, 10^a.

¹⁰⁵ Osman-zâde Ahmed Tâib, “Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb”, 10^a.

¹⁰⁶ Osman-zâde Ahmed Tâib, “Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb”, 10^a.

¹⁰⁷ Osman-zâde Ahmed Tâib, “Telhîs-i Mehâsinü'l-edeb”, 10^b.

Gücü olanlar, "*insanlar elbiseleriyle değerlendirilir*" sözünü uygulamalıdır. Ancak fakirlerin zenginlere özenip sıkıntıya girmeleri de küstahlıktır. Rum diyarında haddini bilmeyen çoktur. Küstah kişilere hak ettiği ceza verilmez. Sade yüzlü şehir oğlanının, güneş gibi pırıltılı giysilerle yıldızı daha da parlar.

Merhum Sultan I. Selim, asla süslenmiş sarık sarmamışlar, süs ve ziynete önem vermemişler. Halk bana saygı göstermek için özel kıyafetler seçerler, ben kime saygı göstermek için böyle yapayım demişler. Kıyafeti terk etmeyi kendilerine kıyafet edinmişler, işlerinde isabet etmişler. Süslü kıyafeti terk ederek kendi değerlerini ve liderliklerini göstermişler. Bu ağır yük nedir demişler, hafiflikte zarafet bulmuşlar. Bu yüzden Selim'in sarığını onun temiz şahsiyetine nispet etmişler.

Süslenmiş sarık yani mücevveze ilk olarak Fatih Sultan Mehmed Han ve bazılarına göre ise Sultan Bayezid döneminde icat edilmiştir. Ondan önceki padişahlar, genellikle sade mevlevî külâhı üzerine sarık sararlarmış. Bazen bu külâha altın işlemeli kenar yaptırarak sarığın iki parmak altından gösterirlermiş. Özellikle Osman Han ve Sultan Orhan bu tarzı benimsememişler. Onlar, Çağatay hükümdarları tarzında Horasan tacı üzerine sufi tarzında sarık sararlarmış.

Minhâc'ın müellifi, giysi ve koku tercihlerinin kişilere göre değiştiğini belirtir. Bazı padişahlar en güzel giysileri ve kokuları tercih etmişler. Bir giysiyi bir gün giyenler olmuş, kimisi sadece bir saat giyip çıkarmış. Kimisi ise günlerce giyip parlaklığı gidince tekrar giymemişlerdir. Erdeşir, Yezdicerd, Kubad ve Nûşirevan gibi hükümdarlar, giysilerini üç kez yıkadıktan sonra tekrar giymişler ve özel giysilerden keyif aldıktan sonra bazılarını şehzadelere, bazılarını akraba ve yakınlarına bağışlamış, geri kalanını ise uygun görmemişlerdir. Emevi hükümdarlarından Muaviye bin Abdulmelik, Süleyman, Ömer bin Abdulaziz, Hişam, Ebu Mervan ve Abbasilerden Ebu Cafer ve Memun, giysilerini ancak üç kez yıkadıktan sonra giymişlerdir. Yezid, Velid, Mehdi ve Harun Reşid ise giysilerini birer kez giymişlerdir. En değerli süslü giysileri bir yıl boyunca giymişlerdir. Ancak Osmanlı padişahları, giysilerini harem ağalarına, saray hizmetlilerine, vezirlere ve yakınlarına hediye etmişlerdir. Özel misafirlere ve elçilere hediye edilecek giysiler ise hazinede saklanmaktadır.

On Üçüncü Fasıl: Acem Hükümdarlarına Mahsus Olan Adetler Beyanındadır

Kitâb-ı Minhâc'da belirtilmiştir ki eski hükümdarlar, yatak odalarını harem ve dış halktan saklardı ve sürekli belirli bir yerde uyumazlardı. Sasani hükümdarları yatak odalarını sadece en yakınlarına bildirirlerdi. Erdeşir, Şapur, Behram, Yezdicerd, Perviz ve Nûşirevan kırk odaya yatak serdirirlerdi ve hangi odada yattıklarını nöbetçiler dışında kimse bilmezdi. Osmanlı sultanları bu konuda aynı titizliği göstermemişlerdir.

Onların bir başka özel geleneği de Nevruz ve Mihrican bayramlarıdır. Bu bayramlar bahar ve sonbaharda yapılan büyük divan toplantılarıdır. Bu günlerde padişahın ziyafetleri düzenlenir, ihtiyaç sahiplerine yardımlar yapılır, hediyeler dağıtıldı. Nevruz divanında ülke gelirleri ve harcamaları değerlendirilir, görevliler değiştirilir, sikkeler düzeltilir ve ateşgedeler onarıldı. Padişahın akrabaları, vezirler, alimler ve devletin ileri gelenleri uygun hediyelerle gelir ve padişahın elini öperlerdi. Diğer sınıflar da güçleri yettiğinde hediyeler sunar ve padişaha bağlılıklarını gösterirlerdi. Ülkenin yöneticileri ise borçları toplar ve padişaha sunarlardı. Alimler eserlerini, şairler kasidelerini sunar ve ödüller alırlardı. Herkesin hediyesi değerlendirilir ve karşılığı verilir.

Osmanlı Devleti'nde de Nevruz hediyesi eski bir gelenektir, ancak bu kadar ayrıntılı değildir. Defterdarlar o gün hesapları okur ve vezirlere Nevruz hediyesi sunar. Erdeşir ve Behram gibi hükümdarlar da Nevruz ve Mihrican'da hazinedeki giysileri çıkarır ve saray hizmetlilerine dağıtırlardı. Kullanılmış giysileri saklamak ayıp sayılırdı. Ayrıca padişahlar, akrabalarını ziyaret eder ve vezirlere iltifat ederlerdi. Diğer eski hükümdarlar da vezirlerin davetlerine katılırlardı. Vezir-i azamlara davet olmadan gitmek adettendi. Padişah, vezirin sarayına gittiğinde gösterişli atlar çeker ve geldiğinde atının ayağı altına halılar serilirdi. Erdeşir ve Nûşirevan zamanında da böyleydi. Hangi vezire gitseler, o vezirin itibarı ve rütbesi artardı. Şehrin yöneticisi, padişahın hizmetinde üç yüz süvari ve yüz yaya asker bulundururdu. Nevruz ve Mihrican'da hediyesi ilk sunulan kişi olurdu ve padişahın huzuruna ilk girerdi. Osmanlı sultanlarından Süleyman, vezir-i azamları İbrahim Paşa'nın davetine katılmıştır. Sultan Selim de şehzade iken defterdarlardan Durak Çelebi'nin evine defalarca gitmiştir. Sultan Mehmet Han da şehzade iken hocalarından Nevâli Efendi'nin evine gitmiştir.

Bir diğer özel gelenek de ruhsat-dadelik durumudur. Şah Abbas ve Tahmasb, bazı musahiplerine bu şekilde özel izinler vermiştir. Hindistan hükümdarı Celaleddin Ekber'in de ruhsat-dade musahipleri olduğu bilinmektedir. Bu musahipler, padişahın meclisinde serbesttir, istedikleri gibi oturur ve diledikleri gibi konuşurlar, kimse onlara karşı çıkmaz. Osmanlı

padişahlarında ise musahiplere bu tür izin ve iltifat verilmemiştir. Osmanlı padişahlarının yüce mevkileri ve büyük itibarı bu tür izinlere engeldir.

On Dördüncü Fasil: Hükümdarlar Ata Bindiklerinde Yakınında Bulunanların ve Hizmetkarların Nasıl Davranması Gerektiği Hakkındadır

Musahipler ve nedimler, padişahın huzuruna girdiklerinde özel bir törenle selam verir ve saygılı bir şekilde yerlerinde dururlar. Padişah konuşmaya başlamadan önce kimse söz almaz. Kimsenin arkasından konuşmazlar ve geçmiş hükümdarları kötülemezler. Padişahın gazaplandığı ya da birine ceza vermeye karar verdiği anlarda şefaah dilemezler. Ancak padişahın yüzünde gülümseme belirtileri görürlerse şefaah edebilirler. Eğer orada daha yüksek bir mevkide biri varsa, onun önüne geçip şefaah dilemek saygısızlık olur.

Padişah ata bindiğinde izinsiz yaklaşılmaz. Görev gereği yanında olduklarında rüzgâr engel değilse sağ yanında yürürler. Padişah konuşmadıkça sohbet başlamazlar. Rüzgâr sert ya da yol taşlı olduğunda dikkatli ve saygılı davranırlar. Zor bir yolda ise kendileri önden gider. Eğer avdayken birlikteyseler, sohbet av ve avcılık üzerine olur. Gezinti ve eğlenceye çıktığında, sohbet eğlence ve keyif üzerine olur. Savaş ve cihada gidildiğinde, sohbet sefer ve savaş üzerine olur. Ayak divanına gidildiğinde, sadece ülke işleri ve adalet üzerine konuşulur, lafı uzatmadan kısa ve öz bir şekilde anlatırlar. Dar bir yoldan geçerken önden giderler, geniş bir alana çıkınca geri dönerler. Bir hikâyeye anlatırken yarıda kaldıysa, uygun bir şekilde tamamlarlar. Ancak padişahta yorgunluk ya da uzun süre sessizlik fark ederlerse, yavaşça uzaklaşıp yerine dönerler. Sohbet sırasında devletin ileri gelenleri selam vermek için hazırsa ya da bir elçi gelip özel görüşmek isterse, hikâyeyi tamamlamadan ayrılmaları uygundur. Önlerinden geçmeleri gerektiğinde, padişahın geçiş yolunu kesmezler ve alayın düzenini bozmazlar. Ancak av sırasında öne geçmek ve sağa sola gitmek sorun değildir.

Kendilerinden daha yüksek rütbede biriyle izinsiz yan yana gelmezler. Görev gereği yanındayken, padişah konuşmayı kesince uzaklaşırlar. Başlangıçta selam dururlar, selamları alınmazsa at bırakıp yedeklerin önünden yürürler. Eşit rütbede olanlarla birlikte yürüyebilirler, ayrılmak zorunda kalırlarsa sorun olmaz. İki beylerbeyi at üzerinde buluştuklarında, yol genişse yedekler iki sıra olur, dar ise yedekler sahibinin durumuna göre çekilir.

On Beşinci Fasil: Hizmetçilere Yönelik Nasihatler Beyanındadır

Birisi hükümdarlar, vezirler ve ileri gelenleri sırf kızdırmak amacıyla “filanca kişi size şöyle hakaret etti, hakkınızda şunu söyledi” derse, “*Sana bunu ileten, sana hakaret eden gibidir*” anlamındaki söze uygun olarak kendisi hakaret etmiş olur.

Edebe riayet etmek, vahşet yaratacak sözleri nakletmemek ve asil olmayan kelimeleri dile getirmemek demektir. İleri gelenlerin toplantılarında sohbet esnasında kimseyi hakaretle anmamak gerekir. Yemek esnasında kusma ve tuvalet gibi konulardan bahsetmemek ve iğrenç ve rahatsız edici sözlerden kaçınmak gerekir. Sade yüzlü hizmetkarların yüzüne dikkatle bakmamak ve onları ima ile suçlamamak gereklidir. Şiir ve edebi eserlerden bir şey okunurken, söz tamamlanmadan araya girilmesi büyük cehalettir. Meclis başkanı konuşurken başka biriyle konuşmak aptallıktır. Yeni hizmetkar yürürken ve hizmet ederken, “*Ona bakıp da keyif alanlar, yürüyüşünün tadını çıkarırlar*” dizelerinin ima ettiği gibi abartılı hareketlerle konuşmak saygısızlıktır. Yüzüne bakıldığında dudaklarını oynatmak ve bazı yerlerini kaşımak uygunsuzdur. İç oğlanının duyduğu sözleri açıklaması, onun ahlaksızlığına ve ihanetine işarettir. Edep, iç oğlanının asla dış hizmetkârlarla yakınlık kurmaması ve gözünü efendisinden ayırmayıp onun emirlerine uymasındır. Efendisinin yanında geçirmek, öksürmek, hıçkırık ve aşırı yemek yemek ayıptır. İzin almadan ata binmek, cirit oynamak ve başkalarıyla sohbet etmek suçtur. Çakşırının söküklü olması, düğmelerinin açık olması ve tıraş günlerini aksatmak tembelliğine işarettir. Hazinedar ve anahtar sorumlusu, hazinenin anahtarlarını çok iyi korumalıdır. İç ve dış hizmetkarların emeğine saygı göstermek zorunludur. Yeni hizmetkar ve emektar ile yemekte bile oturmak uygun değildir. Ancak taze, okur yazar veya şarkıcı ve müzisyen gibi biri olursa bu durum geçerli değildir.

Bir hizmetkâr suç işlediğinde, hoşgörü göstermek onun saygısızlığına neden olur. Suçuna göre cezalandırılması gerekir. Ancak hata ile yapmışsa, affedilmesi uygun olabilir. Ama efendisine, hareme veya yeni hizmetkâra kasıtlı olarak zarar verirse, cezası gereklidir. Hırsızlık yapan, kırıcı konuşan ve birkaç kez kaçan kölenin satılması önemlidir.

Hizmetkârların en makbul olanı, güzellik, edep, haya, bilgi ve yeteneği olan kişidir. Bunların yanında, kalpleri fetheden ve güzel sesli olanlar da makbuldür. Edeb, sadakat ve iyi hizmeti olanlar en çok ikramı hak ederler ve kibârın gıda ve ilaçları

güvenilir bir hizmetkâra verilmelidir, ya da mühürlü şekilde saklanmalıdır. Açılmamış gıdayı yemek uygun değildir. Bir devlet adamı hamama girdiğinde, sade yüzlü berberin ondan başkasına kese yapması uygun değildir.

Şarap meclisinde hizmet eden hizmetkârın şarap içmesi, meclis sahibinin iznine bağlıdır. İzin verilmezse içmemelidir, izin verilse bile az içmelidir. Sakî, meclisin yöneticisi gibidir. Sarhoş olması meclisin saygısızlığına neden olur. Sakî, bütün meclis üyelerine eşit davranmalı ve efendisinin sarhoş olmaması için diğerlerinden az şarap sunmalıdır. Güzel yüzlü hizmetkâr varken, sakallı ve yüzü asık, endişeli hizmetkârı sakî yapmak, meclise hakarettir. Bu tür hizmetkârın kahve sunması bile hatadır. Birçok hizmetkârı istihdam edebilen büyükler, paşalı döküntülerinin, levend bozuntularının, bahtsızların iç ağası olarak hizmetlerine yaklaştırılması ve meclislerin kirletilmesi, eski büyüklerin geleneğine aykırı, devlet adabına uygun olmayan ve şaşırtıcı bir durumdur. *“Başına taç, ayağına halhal misali”*, bu tür kişilerin uygun hizmetlerle meclislerden uzaklaştırılması doğrudur.

Hizmetkârların esrar, afyon, beng ve şarap içmesi, kollarına dağ vurması ve göğsüne nal kesmesi büyük hatadır. Bu tür kişilerin istihdamı yasaktır. İki taze hizmetkârın aynı yatakta ve تنها bir odada yatması uygun değildir. Güzel ve zarif hizmetkârların orta kuşakla hizmet etmeleri adettir. Ancak aşırı güzel, bilgili ve yetenekli olanların rütbe sahipleri karşısında eğilerek mum yakmaları ve kahve sunmaları ayıptır. Edeb kuralı diz çökmektir. Hizmetkârın anlayışlı olması şarttır. Kahve ve şerbet sunarken insanların mertebelerini bilmelidir. Bilinmiyorsa öğrenmelidir. Çünkü misafire yanlış sunum yapmak ev sahibine hakaret ve cehalet işarettir.

Sade yüzlü hizmetkâr daima misvak kullanmalı, soğan ve sarımsaktan kaçınmalı, tarçın ve karanfil yemeli, hoş kokular kullanmalı, elbiselerini temiz tutmalı ve tırnaklarını kesmelidir ki temizlik işareti ve yakınlık sebebi olsun. Aksi takdirde iğrenme ve nefret uyandırır. Elbiselerini ütölemek, kıyafetlerini düzgün tutmak, gözlerine sürme çekmek, süslü hançer ve bıçak takmak hizmetin güzelliklerindedir.

Efendisinin özel oturma yerine oturmak uygun değildir. Farz edelim ki efendisinin yanında oturması gereken biri ise, efendisine ait olan eşyaları kullanması yasaktır. Yatakta beraber yatmak başka anlam taşır. Bu konuda deneyimli olanlar uyum içindedir.

Sade yüzlü hizmetkârın belirli maaşı olmalıdır. Harçlıksız bırakmak onun kötü yola sapmasına neden olur. Bu kurallar iç hizmetkârlara yöneliktir. Dış hizmetkârların durumu farklıdır. Yüksek meclislere katılanlar, bu küçük ve faydalı kitabın öğütlerini alışkanlık haline getirmelidir. Saz çalınırken sohbet etmek, tavla oynarken bağırarak usule aykırıdır. Bundan sonra yazar gibi boş işlerden uzak durmak en iyisidir.

Devlete hizmet kanununun sınırlarını ve sonunu belirlemişsin. Ayrıntılı bir şekilde anlatılsa nerede son bulurdu? Sonuçta gerekli olanı bildirdiğin yeter. Ali, sözünü uzatma ve hikâyeyi kısa kes!

Bu eser, yüksek makamların yazılı emriyle, Muhammed Emin'in kaleminden çıkmıştır. 28 Aralık 1851.